

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2010

Radka Kornelaková

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

Pohřebiště knovízského okruhu

Radka Kornelaková

**Bakalářská práce
2010**

PROHLÁŠENÍ

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jiného subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Bezně dne 15. 6. 2010.

Radka Kornelaková

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych chtěla poděkovat lidem, bez jejichž podpory by tato práce nevznikla. Nejprve bych chtěla poděkovat vedoucímu výzkumu Lukáši Drápelovi za poskytnutí materiálů. Za cenné rady, konzultace, trpělivost a odborné vedení děkuji vedoucímu práce doc. PhDr. Luboši Jiráňovi, CSc. Dále bych chtěla poděkovat svým rodičům a bratrovi, kteří mi svou podporou umožnili dojít až k této práci. Také bych chtěla poděkovat svým přátelům za jejich neutuchající podporu a víru v dobrý konec. Největší dík ale patří mému dědečkovi, kterému tuto svou práci věnuji.

ANOTACE

Předložená práce se zabývá pohřebišti knovízského okruhu. Nabízí současné názory na vznik kultury, rozebírá možnosti pohřbívání a ukládání lidských ostatků. Předkládá konkrétní archeologické situace a nálezy.

KLÍČOVÁ SLOVA

Doba bronzová, kultura lidu popelnicových polí, knovízská kultura, pohřebiště, mohyly, ploché hroby, keramika, archeologický výzkum.

TITLE

Cemeteries of knoviz culture.

ABSTRACT

The presented work deals with the burial of knoviz circuit. It offers current opinions on the emergence of culture, discusses the burial and disposal of human remains. It presents a particular situation and archaeological findings.

KEY WORDS

Bronze Age, the culture of urn people fields, knoviz culture, burial-place, tumulus and flat graves, ceramics, archaeological research.

OBSAH

1. Úvod	1
2. Doba bronzová	2
3. Doba popelnicových polí na příkladu jižních Čech	5
4. Chronologie období lidu popelnicových polí	10
4.1 Ukázka nalezišť štitarského stupně	13
5. Rozdělení knovízské kultury dle keramiky	18
6. Keramické nádoby knovízské kultury	21
6.1 Amfory	22
6.2 Dvojkónické nádoby (tzv. okříný)	22
6.3 Džbánky	23
6.4 Hrnčovité nádoby	23
6.5 Hrnky	24
6.6 Koflíky	24
6.7 Mísy a misky	24
6.8 Pekáče	25
6.9 Pohárky	26
6.10 Zásobnice	26
6.11 Ostatní tvary	27
6.12 Neobvyklé keramické artefakty	27
6.13 Technická keramika	27
6.14 Úprava povrchu	28
7. Knovízská pohřebiště	29
7.1 Mohyly	33
7.2 Ploché hroby	36
7.3 Způsoby ukládání	38
7.4 Problematika kostrových hrobů – antropologické určování	40
8. Konkrétní příklad knovízských hrobů – polykulturní Čakovice	45
8.1 Přehled stratigrafických jednotek sond 100-800 zjišťovacího archeologického výzkumu	46
8.2 Přehled archeolog. situací datovaných do období knovízské kultury	48
8.3 Popis hrobů	49

8.3.1	Hrob 000300	49
8.3.2	Hrob 000400	49
8.3.3	Hrob 000600	50
8.3.4	Hrob 000700	50
8.3.5	Hrob 000900	50
8.3.6	Hrob 001100	50
8.3.7	Hrob 001900	50
8.3.8	Hrob 003100	51
8.3.9	Hrob 003400	51
8.3.10	Hrob 003600	51
8.3.11	Hrob 003700	51
8.3.12	Hrob 003800	51
8.3.13	Hrob 004000	52
8.3.14	Hrob 004100	52
8.3.15	Hrob 004200	52
8.3.16	Hrob 004300	52
8.3.17	Hrob 004800	52
8.3.18	Hrob 005000	53
8.3.19	Hrob 005100	53
8.3.20	Hrob 005200	53
8.3.21	Hrob 005300	53
8.3.22	Hrob 005600	53
8.3.23	Hrob 005900	54
8.3.24	Hrob 006000	54
8.3.25	Hrob 006100	54
8.3.26	Hrob 006200	54
8.3.27	Hrob 006300	54
8.3.28	Hrob 006500	55
8.3.29	Hrob 006600	55
8.3.30	Hrob 006700	55
8.4	Seznam movitých nálezů časově zařazených knovízské kultuře	56
8.5	Řazení do jednotlivých fází dle J. Bouzka	61
8.6	Seznam nádob časově řazených knovízské kultuře – datování	62

8.7	Charakteristika nádob	63
8.7.1	Nádoba 000600	63
8.7.2	Nádoba 000900	63
8.7.3	Nádoba 001100	63
8.7.4	Nádoba 003800	64
8.7.5	Nádoba 004000	64
8.7.6	Nádoba 004100	64
8.7.7	Nádoba 005000	64
8.7.8	Nádoba 005100	64
8.7.9	Nádoba 005200	65
8.7.10	Nádoba 005300	65
8.7.11	Nádoba 006300	65
8.7.12	Nádoba 006700	65
9.	Závěr	66

Resumé

Seznam použitých materiálů

Přílohy

1. Úvod

Pro svou bakalářskou práci jsem si zvolila téma Pohřebiště knovízského okruhu. Toto téma je značně diskutabilní, proto jsem si jako cíl stanovila poukázat na dnešní stav poznání a shrnout dostupné informace. Záměrem tedy nebylo objevit nový možný výklad, ale vytvořit ucelenou práci o knovízské kultuře. Práce je dělena na dvě části. První část je pojata jako teoretická. Zprvu je objasněn vznik a časové zařazení kultury lidu popelnicových polí, do kterého knovízská kultura patří. Následují konkrétní příklady z jižních Čech. Poté je zmíněno rozdělení knovízské kultury podle keramiky a další dělení. Práce dále pokračuje praktickou ukázkou knovízského naleziště. Jsou zde uvedeny konkrétní archeologické situace s materiální výbavou. Popsány jsou jednotlivé hroby i keramické nádoby, které byly nalezeny. V závěru práce jsou také některé nádoby odatované a zařazené do stupňů KI – VI podle datování J. Bouzka.

2. Doba bronzová

Než se zaměřím na samotnou problematiku pohřebiště knovízské okruhu, pokládám za důležité nejprve knovízskou kulturu časově zařadit a přiřadit k oblasti jí náležející.

Kultura knovízská se řadí do doby bronzové, konkrétně mladší D B. Termín doba bronzová poprvé použil v roce 1836 dánský archeolog Ch. J. Thomsen při tvorbě kodaňské muzejní sbírky. Byl tak pojmenován dějinný úsek, který je známý všeobecným využíváním nově objevené slitiny mědi a cínu, tedy bronzu. Bronz byl používán k masové výrobě nástrojů, zbraní, ozdob a dalších artefaktů. Dnes dobu bronzovou v Čechách obvykle rozdělujeme na starší, střední, mladší a pozdní.¹

V Čechách trvala doba bronzová přibližně 1,5 tisíce let. Její starší časový úsek zabírá kultura únětická, střední dobu bronzovou kultura mohylová a mladší a pozdní dobu bronzovou tzv. kultury popelnicových polí. Z archeologických pramenů se zdá být jasné, že během této doby se zřetelně změnila zdejší společnost a to z hlediska sociální struktury i struktury ekonomické. Na kvalitativně mnohem vyšší úroveň se dostává organizace výroby i směny, která zprostředkovává distribuci surovin i hotových výrobků povětšinou i do delších vzdáleností.²

Doba bronzová v Čechách plynule navazuje na předchozí vývoj. Nejedná se o žádný rychlý přechod. Geneze únětické kultury probíhala v prostředí, které se vyznačovalo znaky předchozího eneolitického období. Teprve dalším vývojem se podoba této kultury mění a stává se významným reprezentantem a z hlediska kvality bronzové produkce technologicky vůdčím subjektem starší doby bronzové ve střední Evropě.³

Bronz má oproti mědi vícero možností. Mám na mysli sníženou dobu tání, zvýšenou kvalitu lití, lepší kovatelnost, zvýšenou tvrdost při kování za studena, lepší vzhled výrobku aj. Bronzovina umožnila výrobu artefaktů nových, dříve nedosažitelných vlastností, forem a tvarů. Díky ní došlo i k větší efektivitě zemědělských postupů, řemesel a způsobila změny ve válečnictví dosáhnuté novými typy zbraní a účinnou ochranou zbrojí.⁴

Používání bronzu bylo zcela jistě spojeno s rozvojem specializovaných znalostí a dovedností. Výrobu bronzových artefaktů je třeba v mnoha případech považovat za

¹ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 11. ISBN 978-80-86124-78-0.

² Tamtéž.

³ Tamtéž.

⁴ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 11. ISBN 978-80-86124-78-0.

specializovanou výrobu. Zvláště pak výskyt technologicky náročných výrobků evokuje představu o existenci privilegované skupiny řemeslníků, kteří se věnovali této činnosti.⁵

Jednotlivé etapy doby bronzové odrážejí vývojovou tendenci ve výrobě bronzových artefaktů. Konkrétně prostředí kultur popelnicových polí mladší a pozdní doby bronzové přivádí produkci a užití bronzových předmětů k vrcholu, ať už se jedná o druhovou a typovou rozmanitost vyráběných artefaktů, či o variační říši metod postupů zvládnutých při jejich výrobě.⁶

Knovízská kultura se řadí do kultury popelnicových polí hornodunajského okruhu. Tato kultura vznikla na základě středočeské enklávy středodunajské mohylové kultury, která se postupem času sžívala se svým jižním a západním sousedstvím.⁷ V souhrnném díle *Archeologie Pravěkých Čech* je zmiňována jako kultura knovízská s pozdně bronzovým štítarským stupněm ve středních, jižních a severozápadních Čechách.⁸

Jak již definoval J. Böhm⁹, v obecné rovině kulturních komplexů se v mladší době bronzové mluví o vytváření jednotného česko-východobavorského okruhu severoalpských popelnicových polí. Jako nejvýchodnější reprezentant je zmiňována oblast knovízsko-milavečská. Rozdělení lužické a knovízské kultury trvalo 500 let. Lze se tedy domnívat, že si oba celky udržely odlišnou kulturní a snad i etnickou samostatnost. Pakliže se ale v severozápadních Čechách tato hranice neměnila, ve středních Čechách se v průběhu mladší doby bronzové lužicko-knovízská hranice zřetelně proměňuje. Během stupně B D, kdy se v západní části středních Čech utváří kultura knovízská, rozpíná se do východní části středních Čech z východu kultura lužická. Míra rozšíření směrem na západ je nepatrná, nicméně přibližně od přelomu chronologických stupňů B D/Ha A1 se vytvářejí ve středních Čechách dvě oddělené kultury. Neosídlené území mezi nimi je bráno jako hranice. V období Ha A2 expandují představitelé knovízské kultury na východ až na Kolínsko a poté na Kutnohorsko a Čáslavsko, lužické nálezy tohoto období oproti tomu v původním lužickém centru chybějí. Tato mladolužická keramika mizí i z území, kam se dostává knovízská kultura až ve stupni Ha B. Z toho vyplývá, že v některých částech středních Čech dochází pravděpodobně v období Ha A2 k sídelnímu přerušení. Následně vzniká nová zřetelná hranice mezi oběma kulturami. Nositelé lužické kultury ustupují z východní části středočeského

⁵ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 11. ISBN 978-80-86124-78-0.

⁶ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 11. ISBN 978-80-86124-78-0.

⁷ PODBORSKÝ, V. *Dějiny pravěku a rané doby dějinné*. Brno, 2006, s. 151. ISBN 80-210-4153-6.

⁸ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 129. ISBN 978-80-86124-78-0.

⁹ BÖHM, J. *Základy hallstattské periody v Čechách*. Praha, 1937.

Polabí na sever a poté na východ odtud. V období Ha B je již celé původně bikulturní území osídleno představiteli knovízské kultury.¹⁰

Při hlubším zkoumání vzájemných nesourodostí, které se dají zachytit v archeologických pramenech, se ukazuje, že je třeba přehodnotit představu o soužití dvou svébytných kultur (kultury milavečské a knovízské) v rámci severoalpského komplexu popelnicových polí v mladší době bronzové na českém území. Milavečská kultura měla mít na rozdíl od knovízské kultury několik odlišných projevů, za které se považovaly jednak pohřby pod mohylami v milavečské kultuře, dále rozdíly v materiální kultuře a také odlišná ekonomická báze. Co se týče prvního odlišného projevu, zjistilo se na základě geografické analýzy mohylových pohřebišť, že nelze uvést žádný z původních knovízských sídelních mikroregionů, v němž by mohly z období popelnicových polí zcela chyběly. I v oblastech, kde jednoznačně převažují ploché hroby, lze předpokládat, že absence mohyl může souviset s horšími podmínkami pro jejich dochování, např. v důsledku intenzivní zemědělské činnosti. Druhá odlišnost je ve znamení milavečské keramické produkce, která se vyznačovala jako hrubší s větším periferním rázem a s menším tvarovým bohatstvím nádob než knovízská. V bronzové industrii se mělo projevovat více paralel k jihoněmecké oblasti. V současné době však nelze uvést žádný keramický tvar, výzdobu keramiky, či skupinu bronzových předmětů, které by byly typické jen pro jedno prostředí a ve druhém zcela chyběly. Větší vliv z jihoněmeckých oblastí je dán geografickou polohou západočeského regionu a jeho kontakty s nejbližším sousedstvím. Vliv ze sousedních oblastí je patrný na bronzových předmětech. Ty se vyskytují více v mohylách než v plochých hrobech. Za třetí se jedná o odlišnou ekonomickou bázi. Dříve byla zakořeněna představa ohledně milavečské kultury, že byla tvořena pasteveckými komunitami bez větších stálých sídel, obývanými méně úrodné oblasti, oproti tomu knovízská kultura měla být tvořena zemědělským obyvatelstvem, které se projevovalo četnými a dlouhodobě obývanými sídlišti s množstvím objektů, zejména obilních jam. V současné době jsou však známá nížinná sídliště ve všech hlavních tzv. milavečských sídelních oblastech a pro převládající pastevectví neexistují průkaznější argumenty. Jak se zmiňuje v již dříve citované knize *Archeologie pravěkých Čech*, pokud bude žádoucí chtít přesto zdůrazňovat rozdíly v archeologickém projevu entity přítomné v době popelnicových

¹⁰ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 129. ISBN 978-80-86124-78-0.

polí v západočeském regionu, bylo by vhodné mluvit o určité svébytné skupině (milavečské) v rámci kulturně jednotné enklávy severoalpských popelnicových polí v Čechách.¹¹

3. Doba popelnicových polí na příkladu jižních Čech

Doba popelnicových polí v jižních Čechách představuje se svými více než třemi stovkami nalezišť jeden z vrcholů pravěkého osídlení. Většinou se jedná o rovinná sídliště, jsou známy ale i výšinné lokality, ploché i mohylové hroby (na ty se zaměřím), depoty a ojedinělé nálezy. Tato epocha v jižních Čechách je relativně dostatečně poznána (pokud to srovnám s jinými obdobími). Přesto lze ale najít nedořešené otázky. V následujících řádkách budu pracovat s obdobím B D – Ha B (podrobnější časové určení níže). Do území jižních Čech bude započítáno vedle jihočeského kraje i horní Pootaví (konkrétně Horažďovicko a Sušicko) a jižní část příbramského okresu na severu (zde je na mysli Březnicko). Poskytnuté informace čerpám od O.Chvojky¹².

Jak jsem již zmínila, na zkoumaném území máme k dispozici více než tři sta lokalit. Určená naleziště jsou ale nerovnoměrně rozdělena. V současné době lze rozdělit z geografického hlediska několik hlavních sídelních mikroregionů. Největší hustota nálezů je na středním a dolním Pootaví a při dolním toku Blanice. Jistě to bylo dáno příznivými podmínkami pro osídlení. Jak upozorňuje O. Chvojka, je ale nutné zdůraznit, že daná lokalita se řadí mezi nejlépe prozkoumané oblasti od doby Bedřicha Dubského¹³. Mezi sídelní oblasti by se dále mohl zařadit mikroregion při dolním toku Lužnice (znamená širší okolí Bechyně a Týna nad Vltavou) a jižní část Českokbudějovické pánve (přesněji od Hluboké nad Vltavou na severu až po Blanský les na jihu, Lišovským prahem na východě a Netolicemi na západě). Zde se také jedná o výhodné přírodní a klimatické podmínky. V současné době dochází k objevování dalších nových lokalit. Zmiňovat všechny by mi však přišlo jako odklon od hlavního tématu. Do mladší doby bronzové (B D – Ha A) a přechodného horizontu (Ha A2/B 1) náleží přibližně kolem 280 lokalit. Do výsledného počtu jsou ale započteny i lokality datované pouze přibližně do mladší doby bronzové, přesněji do celého období lidu popelnicových polí. Vyloučí-li se tedy asi 50 lokalit nepřesně datovaných, zbude i tak

¹¹ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 130-132. ISBN 978-80-86124-78-0.

¹² CHVOJKA, O. Současný stav poznání doby popelnicových polí v jižních Čechách. In *Archeologické rozhledy* 56, 2004, s. 59-87.

¹³ Významný jihočeský archeolog.

úctyhodné množství. Díky tomu lze mladší dobu bronzovou řadit k nejhustěji osídlené periodě doby bronzové v jižních Čechách. Vynikne nám tak poměrně chudá pozdní doba bronzová se svými 30 přesněji datovanými lokalitami. Do mohylovo–knovízského horizontu B C2/D lze v jižních Čechách zařadit něco málo přes 40 nalezišť. Z přechodného stupně Ha A2/B1 mezi mladší a pozdní dobou bronzovou jich máme ale k dispozici mnohem více. V následujícím přehledu lze srovnat lokality v jednotlivých epochách doby bronzové v jižních Čechách.¹⁴

Jižní Čechy	Celkem lokalit	Nížinná sídliště	Výšinné lokality	Plochá pohřebiště	Mohylová pohřebiště	Depoty	Ojedinelé nálezy
B A – A2/B1	210	79	20	0	38	43	30
B B - C	190	50	3	0	± 100	3	30
B D – Ha A2/B1	280	135	13	31	28	29	44
Ha B	30	12	10	3 ?	0	1	4

Nejčastějším typem lokalit mladší a pozdní doby bronzové v námi zmiňované oblasti jsou nížinná sídliště. Většina z nich se nachází v nejúrodnějších oblastech jižních Čech v nadmořských výškách od 370 do 500 m n. m. Byla ale zjištěna i sídliště ve větších nadmořských výškách. Preferovány byly mírné svahy s orientací na jihovýchod nejčastěji. Sídliště se objevovala v průměru necelých 200 m od nejbližšího vodního zdroje. Průměrné převýšení nad hladinu nejbližšího vodního toku dosahovalo asi 10 m. Ze zmíněného pravidla vybočovalo několik lokalit, které dnes leží v nivách. Jde o sídliště na katastru Milenovic, sídliště v Myšenci, Modlešovicích, Smrkovicích a další. Největší hustota sídlišť je doložena v Pootaví a oblasti dolní Blanice. Většina jihočeských sídlišť byla zjištěna při povrchovém průzkumu nebo při drobných terénních zásazích. Co se týče sídlišť zkoumaných před půl stoletím, máme k dispozici o dost méně informačního materiálu. Přesto lze některá ze

¹⁴ CHVOJKA, O. Současný stav poznání doby popelnicových polí v jižních Čechách. In *Archeologické rozhledy* 56, 2004, s. 61.

sídlíštních objektů zmínit. Například tři zemnice z mladší doby bronzové zjištěné B. Dubským v Dobevi, obytné objekty z Rohozné, Čejetic, Písku. Dále se jedná o Radčice, České Budějovice, Hosín aj. Na mnoha sídlíštích byly určeny sídlíštní jámy. Z nich lze uvést Bechyni, Milenovice. Zahloubené objekty známe také v Novosedlech, Borku, Hosíně a Strakonících. Na prozkoumaném území katastru Strakonice byla objevena i část kruhového areálu vymezeného příkopem. Tento objekt byl definován jako kultovní místo. Takovou funkci mohl mít i objekt z Bernatic. Další kategorií sídlíšť mladší a pozdní doby bronzové jsou výšinné lokality.¹⁵

Ohledně pohřebiště lze říci, že je to druhá nejčastější kategorie památek mladší doby bronzové, kterou máme k dispozici. V současné době jich je kolem 60. Na těchto pohřebištích se vyskytují i žárové hroby (o nich více později). Z hlediska hrobové konstrukce zde převažují zejména hroby ploché nad mohylovými. Mohylníky ale nemáme dopodrobna prozkoumány. Ploché žárové hroby se vyskytují nejvíce ve středním a dolním Pootaví. Méně jich je při dolní Blanici. Mohylová pohřebiště jsou rozšířena v celkem pravidelné síti všech jihočeských sídelních oblastech. Je také možné, že většina mohyl mohla být v zemědělsky úrodných oblastech rozorána. Zejména mohyly se zahloubeným pohřbem se nyní mohou jevit jako hroby ploché. Všechna pohřebiště jsou ale vázána na okolní osídlení. Není znám případ, že by se nějaké pohřebiště vyskytovalo mimo sídelní areál. O. Chvojka dokonce uvádí příklad dvou pohřbů, které se nachází přímo na sídlíšti.

Mezi největší plochá pohřebiště lze zařadit Rohoznou s jejími 8 hroby, Strakonice s 18 a Topělec s 37 hroby. Největší mohylové pohřebiště je Hájek u Drhovic. Zde je objeveno asi 23 mohyl z mladší doby bronzové. Do období popelnicových polí se řadí nejvýše několik málo mohyl. V Topělci lze doložit jakési uspořádání hrobů. Jedná se o dvě skupiny, které od sebe byly vzdáleny několik desítek metrů. V každé skupině byly hroby umístěny v nepravidelných řadách. Z hlediska úprav hrobů bylo často využíváno překrytí nebo obložení hrobové jámy kameny. Ojediněle se vyskytovalo zakrytí mazanícovou nebo keramickou deskou (př. Strakonice). Tzv. kamenná skříňka (viz níže) byla určena v Jiníně a pravděpodobně v Malých Nepodřicích. Dokonce v Topělci byl zjištěn hrob, který byl označen kulem, zpevněným kameny. O původním vzhledu a úpravě mohyl máme dnes jen kusé informace a spíše záleží na naší představivosti. Některé hroby ve Chvaleticích, Řepči, Sepekově se nacházely na povrchu bez použití popelnice. Co se týká Drhovic, měly se zde

¹⁵ HRUBÝ, P. – CHVOJKA, O. Výšinné lokality mladší a pozdní doby bronzové v jižních Čechách. In *Archeologické rozhledy* 54, 2002, s. 582-624.

objevovat mohyly s kamennou konstrukcí s pohřby, které byly na úrovni terénu a mohyly nasypané z hlíny se zahloubenými pohřby.

Většina hrobů v našem regionu je popelnicového charakteru. Jako popelnice byla použita amforovitá zásobnice a to asi v 75 % případů. Méně obvyklá se zdá dvojkónická nádoba a spíše výjimečně byly použity jiné nádoby jako například hrnec s válcovitým hrdlem, amfora nebo mísa. Hroby byly z větší části chudé nebo průměrně vybavené. Mezi nadprůměrně vybavené lze uvést dva hroby ze Zátaví. Jako netypické milodary byly objeveny předměty tvaru zlomku grafitového kotouče z hrobu v Rohozné nebo kamenné neolitické nástroje z hrobu ve Vrcovicích, v Topělci nebo z mohyly v Drhovicích.

Nejen zmiňované lokality mladší a pozdní doby bronzové doplňují depoty bronzové industrie a ojedinělé nálezy. Hromadných nálezů je v jižních Čechách určeno asi 30. Ve všech případech lze mluvit o depotech bronzové industrie. Polovinu z objevených depotů lze přiřadit k počátku mladší doby bronzové. Nejčastější výskyt byl zjištěn v blízkosti výšinného sídliště na Zvíkově. V následujících obdobích ale zdejších nálezů nápadně ubývá. Ojedinělé nálezy se v jižních Čechách vyskytují v centrálních sídelních mikroregionech, tak i v oblastech tehdy neosídlených.

V jižních Čechách je možné předpokládat kontinuální vývoj jedné populace (v rámci česko-falcké mohylové kultury) již od střední doby bronzové.¹⁶ Je ale nutné mít na paměti, že mohla přijít skupina nových obyvatel. Této verzi by nasvědčoval nárůst počtu lokalit v mladomohylovém stupni. Dále pak rozšíření osídlení do předtím neobývaných oblastí. Naše probírané území patřilo k oblastem, ve kterých docházelo ke vzájemnému kontaktu a ovlivnění obou mohylových kultur střední doby bronzové. Na sjednoceném území pak postupem času vzniká následná civilizace popelnicových polí. Dostáváme se tak k možnosti kontinuálního přechodu, který byl zřejmě doprovázen i migrací. Mohlo docházet i k menším lokálním přesunům obyvatelstva. Těžko se však odborníkům shánějí důkazy, které by tuto teorii potvrdily. Tzv. „přechodný mohylovo-knovízský horizont“ O. Chvojka definuje do období B C2/D i pro jižní Čechy. Do tohoto období má spadat přes 40 lokalit. Mezi nejvýraznější naleziště bronzového depotu patří Plzeň-Jíkalka. Do tohoto období lze přiřadit i další rovinná sídliště (České Budějovice, Roudné, Dobeš, Modlešovice, Strakonice, Hradiště u Písku). Značnou část památek zaujímají mohylová pohřebiště (Sepekov, Řepeč, Hvožd'any, Dobešice, Chvaletice, Protivín, Hluboká nad Vltavou apod.). Na zkoumaném území se nyní

¹⁶ Je ale nutné myslet na možné sílící vlivy z okruhu středodunajské mohylové kultury, které se odráží především v materiální kultuře.

objevují i hroby ploché žárové (Rohozná, Putim). Tímto přechodným stupněm nám je ukázána kontinuita osídlení (jak se odborníci snad právem domnívají). Menší lokální pohyby obyvatel by neměly mít na charakter osídlení žádný zásadní vliv. Jak jsem již zmiňovala, je pravděpodobně možný pouze postupný posun do neobydlených míst, konkrétně středního Pootaví (Rohozná, Putim, Dobeš, Modlešovice). Tyto oblasti se v mladší době bronzové stávají trvalou součástí jihočeského území nepřetržitě obývaného lidmi. Pro teorii příchodu většího množství populace nemáme dostatečné doklady (tato možnost byla dříve brána jako pravděpodobná v souvislosti se šířením knovízské kultury ze středočeské oblasti). Expanze knovízské kultury je prokázána pouze do předtím takřka neosídleného území středního Pootaví (region Příbramska a Sedlčanska). Během celé mladší doby bronzové lze předpokládat sídelní kontinuitu. Co se týče přechodu do pozdní doby bronzové, měl by také být bez jakýchkoli zvrátů. V období Ha A2-B1 vrcholí stupeň osídlení jižních Čech. I v jiných regionech knovízské kultury je sumace obdobná. Mezi stupni Ha A2 a Ha B1 panuje určitá kontinuita. Toto období je terminologicky nazýváno tzv. aténský horizont. V západních Čechách dochází ale ke změně. V této době tam dochází k zásadnímu předělu ohledně zániku mladobronzového osídlení a zřejmě přichází noví obyvatelé. Ti reprezentují tzv. nynickou skupinu. V pozdní době bronzové na námi zkoumaném území dochází k úbytku lokalit. Oproti mladší době bronzové se jedná o značný pokles. Příčinou změny počtu obyvatel mohla být zhoršující se situace spjatá s klimatickými podmínkami. Určitě to ale nebyl pouze tento důvod. Důležité je ale dodat, že na žádném nalezišti nebyl zjištěn násilný zánik. Úbytek osídlení tak pravděpodobně nemohlo způsobit vnější ohrožení ani vnitřní rozbroje. I co se týká odchodu části obyvatel, není vše dořešené. Přese všechno ale máme ve všech hlavních jihočeských sídelních mikroregionech doloženo osídlení po celé toto období až do závěru pozdní doby bronzové. S tímto faktem sympatizuje i J. Neústupný (1968, 87-88). Podle něj se v pravěku neobjevují místa, která by již jednou náležela do sídelního prostoru, a které by bylo opuštěno z jiných důvodů než z přírodních zásahů. To znamená, že jednou osídlené území nezůstalo v pravěku již neobývané. Z této doby je dnes v jižních Čechách objeveno kolem 40 nalezišť.

Jako příklad nám poslouží oblast jižních Čech i v otázce kontinuity vývoje od pozdní doby bronzové do počátku doby halštatské. Podle odborníků byla v jihočeských halštatských mohylách pohřbívána jedna populace. Ta zde měla žít již od mladší doby bronzové a pod halštatskými vlivy z Podunají měla měnit pouze svou hmotnou a duchovní kulturu. Návaznost osídlení je doložena na dvou jihočeských nížinných sídlištích v Kučeři a Milenicích. Za

možný doklad přežívajících tradic předchozího období lze snad pokládat i dům kůlové konstrukce z Hradiště u Písku (datován do období Ha C). Jako nepřímý doklad lze brát v úvahu i obsah halštatského pohřbu v mohyle v Krašovicích. O možné kontinuitě populace by mohl svědčit také rozsah osídlení v halštatském období. To mělo navazovat na situaci v pozdní době bronzové.

Jižní Čechy v pozdní době bronzové tvořily součást středočeské štítarské kultury. Je proto možné zde pozorovat určitou analogii.¹⁷ I v dalších regionech je předpokládána nebo doložena kontinuita osídlení mezi stupni Ha B a Ha C. Proto lze vyslovit domněnku ohledně kontinuálního vývoje v jižních Čechách mezi pozdní dobou bronzovou a dobou halštatskou. V období Ha C žila zřejmě stejná populace jako v minulosti. Je také ale pravděpodobný příchod skupiny kolonistů.

4. Chronologie období lidu popelnicových polí

V současné době rozlišujeme chronologii absolutní a relativní. Co se týče absolutní chronologie, existuje pro ni dendrochronologická série, která upřesňuje především datování závěru období popelnicových polí. V následující tabulce jsou přehledně uvedena jednotlivá období s časovým zařazením.

B D	cca 1250 – 1200
Ha A1	cca 1200 – 1100
Ha A2	cca 1100 – 1025
Ha B1	cca 1025 – 925
(Ha B2) Ha B3	cca 925 – 800 (750)

¹⁷ Ve středních a severozápadních Čechách je dokázána přímá souvislost keramické náplně i bronzových předmětů mezi štítarskou a blanskou kulturou. Více o tom Kytlicová (1963), Bouzek (2002), Hrala (1973), Fridrichová (1969).

Relativní chronologie je vymezena na základě Reineckova relativního chronologického systému precizovaného H. Müller-Karpe¹⁸. Časový interval, kterým je ohraničena existence kultur popelnicových polí na území Čech, je dán stupni B D až Ha B3. Na počátek tohoto období má vliv plynulé doznívání předchozí mohylové kultury. Pro relativní datování, které odpovídá analogiím ve Středomoří, platí následující tabulka, kterou jsem čerpala z nejnovější publikace tímto tématem se zabývající.¹⁹ V této knize je také zmíněn problém synchronizace stupňů Ha B2 a Ha B3, které jsou v některých pracích odlišné od následujícího přehledu.²⁰

Střední Evropa	Řecko a východní Středomoří
B D	pozdně heladská III B (cca 1200 tažení tzv. mořských národů)
Ha A1	pozdně heladská III C
Ha A2	submykénské období
Ha B1	protogeometrické období
Ha B2	protogeometrické období
Ha B3	rané a střední geometrické období
Ha C1	pozdní geometrická fáze

V důsledku bikulturního charakteru osídlení bylo pro relativní časové členění kultur popelnicových polí vypracováno v Čechách několik speciálních chronologických systémů utvořených na základě tvarů keramických nádob, bronzových předmětů, depotů, či na kombinaci těchto skupin archeologických nálezů. Dodnes používané jsou systémy vytvořené v druhé polovině 20. století. Všechny existující systémy je možné porovnat s tříděním Reineckovým. Pro třídění bronzových předmětů knovízské kultury je dnes všeobecně

¹⁸ MÜLLER-KARPE, H. *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit Nördlich und Südlich der Alpen*. Berlin, 1959.

¹⁹ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 144. ISBN 978-80-86124-78-0.

²⁰ Tamtéž.

akceptována terminologie dělení jednotlivých vývojových etap podle typového spektra bronzových depotů. Ty již v rámci relativního časového intervalu B C2/B D – Ha B3 stanovila v roce 1991 a 2007 O. Kytlicová²¹. Pro chronologickou klasifikaci nálezů z prostředí knovízské kultury ve středních a severozápadních Čechách je aplikováno šestistupňové třídění J. Bouzka²², které je založeno zejména na typologii etážovitých nádob. Problém tohoto třídění je ale ten, že nelze využít v nálezech, kde se etážovité nádoby nevyskytují. Podrobnější zařazení nálezových celků tak můžeme dosáhnout díky ostatnímu inventáři, které vykazuje zřetelnou typologickou řadu.²³

Bouzek	Hrala
K I – K II	starší stupeň
K III – K IV	střední stupeň
K V – K VI	mladší stupeň

Jak je patrné, systém J. Bouzka se liší od systému J. Hraly²⁴. Je tomu tak proto, že třídění prvního z nich je vypracované na základě keramického inventáře knovízské kultury ze severozápadních Čech, zatímco druhý zmiňovaný použil převážně keramické tvary z hrobů ze středních Čech. Odborníci však upozorňují, že pokud pracují s nálezy ze sídlišť, používají pouze dva stupně a to např. K III – K IV, tudíž je rozdíl v obou systémech minimální. Poukazují i na stupeň K V, který se jim zdá být kratší a tak je v materiálech těžko rozlišitelný. Důležité je však připomenout, že ostré rozlišení jednotlivých stupňů není možné. Je nutné pamatovat na plynulý vývoj.²⁵

Stupeň Ha B značí pozdní dobu bronzovou, upřesněnou Müller-Karpem na tři fáze. D. Koutecký s J. Bouzkem²⁶ vytvořili dělení štítarského stupně knovízské kultury, které se

²¹ KYTLICOVÁ, O. *Die Bronzegefäße in Böhmen. In Prähistorische Bronzefunde II/12*. Stuttgart, 1991.

²² Systém J. Bouzka bývá používán i pro západočeské keramické nálezy.

²³ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 145. ISBN 978-80-86124-78-0.

²⁴ HRALA, J. Knovízská kultura ve středních Čechách. In *Archeologické studijní materiály 11*, 1973.

²⁵ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 146. ISBN 978-80-86124-78-0.

²⁶ KOUTECKÝ, D. – BOUZEK, J. Štítarské pohřebiště ve Staňkovicích u Žatce. In *Památky archeologické 58*, s. 37-80.

používá pro relativní chronologické třídění keramických artefaktů. Podle nich se jedná o tři fáze (Štítary I-III). Toto třídění je založené na tvarových proměnách a zpracování povrchu nádob, především jejich dekorování. Proti tomuto dělení stojí J. Hrala (1973), který používá pro štítarský stupeň pouze dvojitě dělení. Jedná se o stupně Ha A2 a Ha B1. Rozdíl je založen na nejednotném chápání typických nálezů z přechodu mezi vlastní knovízskou kulturou a jejím následným štítarským stupněm. Někteří odborníci se přiklánějí k názoru, že se jedná již o pozdní dobu bronzovou, zatímco jiní, že stále doznívá vlastní knovízský styl u typických koflíků a etážových nádob (mají prstovanou výzdobu) a tak se řadí ke stupni Ha A2. Určitou odlišnost vykazují i nálezy ze závěru štítarského stupně knovízské kultury. Na tento fakt upozornila M. Fridrichová²⁷. Jako příkladu M. Fridrichová používá informace ze štítarského sídlištního objektu v Modřanech (Praha-západ). Po zkoumání vyšlo najevo, že lze najít určitou spojitost s podobnými nálezy. Autorka zde uvádí přehled nalezišť, dovolím si tedy pár příkladů použít.

4.1 Ukázka nalezišť štítarského stupně:

Místo	Charakteristika
Bílina, důl Rudiay II, 1945	Kostrový hrob na sídlišti (železná jehlice s hlavicí svinutou v očko, kónický koflík s prohnutým okrajem a páskovým ouškem nevystupující pod okraj. ²⁸ Sídliště náleží knovízské kultuře.
Buštěhrad (okres Kladno) ²⁹	Našly se kulturní vrstvy a jámy. Převážně střepový materiál (zlomky soudkovitých hrnců, misek s vlešťovanou výzdobou, hřebenování, rýhování). ³⁰
Byseň (okres Kladno) ³¹	Opět jámy se střepovým materiálem nerozlišeným do celků. Rysy štítarského stupně (hřebenované mísy, zlomky amfor se žlábkovaným podhrdlím) i mladší (amforky s kónickým hrdlem, zlomky misek a koflíků s měkkým prohnutím pod okrajem,

²⁷ FRIDRICHOVÁ, M. Závěrečná fáze štítarského stupně. In *Archeologické rozhledy* 21, 1969, s. 355-379.

²⁸ SPURNÝ, V. In *Zprávy památkové péče*, 1952, s. 160.

²⁹ Nálezový materiál uložen v Národním muzeu – sbírka K. Žebery V/25, č. inv. 112 729 – 113 207.

³⁰ FRIDRICHOVÁ, M. Závěrečná fáze štítarského stupně. In *Archeologické rozhledy* 21, 1969, s. 355.

³¹ Nálezový materiál v muzeu ve Slaném, inv. č. 4038-4089, 4243-4255.

	zlomky hrncovitých nádob s plastickou páskou, misky se zataženým okrajem a stopami vnitřního leštěného ornamentu). ³²
Cerhýnky (okres Kolín) ³³	Nalezeno sídliště, nerozlišené do celků. Štítarská keramika (zlomky amfor se žlábkovaným a rýhovaným hrdlem) i keramika mladší (kónický talířek, část misky, zlomek květináče, zlomek plošší misky i miska měkce profilované). ³⁴
Čáslav (okres Kutná Hora), Hrádek ³⁵	Objeveno sídliště. Zlomky nádob se žlábkovaným podhrdlím, mísy s esovitou profilací, hrncovité nádoby s vrypy či plastickou páskou. ^{36 37}
Dřevíč (okres Rakovník)	Zjištěna jáma. ³⁸
Jenišov Újezd (okres Teplice), chata ³⁹	Zlomky nádob (mísovitá nádoba s kolmým hrdlem, část velké nádoby s kónickým hrdlem, mísa s prohnutou horní částí, fragmenty hlubokých mis s nízkým hrdlem, zlomek misky s esovitou profilací, zlomek misky se zataženým okrajem, koflík s prohnutím pod okrajem, okrajová část květináče s důlky pod zataženým a rozšířeným okrajem. ⁴⁰
Kláštěrní Skalice (okres Kolín) ⁴¹	Pravděpodobně se jedná o sídliště. Nalezena hrncovitá nádoba se zataženým okrajem, zlomky keramiky, např. svisle rýhované květináče. ⁴²
Knovíz (okres Kladno)	Určena jáma. ⁴³
Kouřim (okres Kolín), Libušino jezírko na hradišti	Informace o nalezišti podrobně M. Šolle ^{44 45} .

³² KNOR, A. In *Památky archeologické* XVI. 1954, s. 284.

³³ Nálezový materiál v Národním muzeu, inv. č. 7282-7363.

³⁴ FRIDRICHOVÁ, M. Závěrečná fáze štítarského stupně. In *Archeologické rozhledy* 21. 1969, s. 357.

³⁵ Nálezový materiál v muzeu v Čáslavi, inv. č. 710-1226.

³⁶ ČERMÁK, K. *Výzkumy na Hrádku u Čáslavi*, s. 17-35.

³⁷ MOUCHA, V. – SMETÁNKA, Z. Revizní výzkum na Čáslavském Hrádku. In *Archeologické rozhledy* XVI, 1964, s. 646-654.

³⁸ PROKOP, K. In *Časopis společnosti přátel starožitností českých* XIX, 1911, s. 26.

³⁹ Nálezový materiál v muzeu Bílina, inv. č. 58/40-264/40.

⁴⁰ GLOTT, J. Das früheisenzeitliche Haus von Langgest. In *Sudeta NF* II, 141-1942, s. 37-45.

⁴¹ Nálezový materiál v Národním muzeu, inv. č. 7497-7504.

⁴² FRIDRICHOVÁ, M. Závěrečná fáze štítarského stupně. In *Archeologické rozhledy* 21, 1969, s. 358.

⁴³ KNOR, A. In *Obzor prehistorický* XIII, 1946, s. 64.

⁴⁴ ŠOLLE, M. Stará Kouřim ve světle archeologického výzkumu 1948-1955. In *Cibulkův sborník*, 1957, s. 196-208.

⁴⁵ ŠOLLE, M. *Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách*. Praha, 1966.

Kutná Hora, „Cimburk“, hradiště ⁴⁶	Uveden zlomek materiálu, který zahrnuje celý štítarský stupeň. Jde například o miniaturní hrubou mističku, lahovitou amforku s dvěma pásy rýh na hrdle, velký koflík se stlačeným ústím, nízkým kónickým hrdlem zdobenými rýhami a žlábkem a baňatým tělem, část amforky s prstencovitě vymezeným dnem (na výduti zachována výzdoba skládající se ze zavěšených, nepravidelně šrafovaných trojúhelníků s trojicemi vpichů ve vrcholech), chřestítka hruškovitého tvaru, miskovitá nádoba, kolekce fragmentů talířovitých podložek zdobenými vrypy. ⁴⁷
Loučeň (okres Nymburk) ⁴⁸	Určena jáma. ⁴⁹
Malá Černoc (okres Louny) ⁵⁰	Objevena jáma. Nalezena mísovitá nádoba se stlačeným tělem zdobeným vodorovnými a šikmými žlábkem, nálevkovitě rozevřeným hrdlem a přehnutým okrajem, hrncovitý květináč s odlomeným uchem, květináč s válcovitým hrdlem a hrubším tělem, koflík s kónickým hrdlem měkce odsazeným od nízkého, stlačeného těla, které přechází v dovnitř vtažené dno (na hrdle výzdoba pásů rýh), miska s nálevkovitě rozevřeným okrajem, plochá miska. ⁵¹
Modřany (okres Praha-západ), fotbalové hřiště a Myslbekova ulice ⁵²	Pravděpodobně nalezen hrob (fotbalové hřiště) ⁵³ , co se týče druhého naleziště (Myslbekova ulice), byla nalezena tenkostěnná miska s esovitě rozevřeným okrajem, okrajová část misky, talířek se širším, vodorovně přehnutým okrajem, horní část amfory s kónickým, nízkým hrdlem, miska s nízkým, žlábkovitě vyhnutým okrajem s tuhováním pásem, okrajová část vejčité nádoby s vrypy přerušované pupky, okrajová část nízké amforky, kónická, měkce profilovaná miska nebo koflík, zlomek misky

⁴⁶ Nálezový materiál v muzeu v Kutné Hoře, inv. č. P 1536, P 1646, P 1652, P 1666, P 1688-1692, P 1719, C 254.

⁴⁷ LEMINGER, E. In *Památky Archeologické* XIII, 1885-86, s. 241-254.

⁴⁸ Nálezový materiál v muzeu v Poděbradech.

⁴⁹ FRIDRICHOVÁ, M. Závěrečná fáze štítarského stupně. In *Archeologické rozhledy* 21, 1969, s. 358.

⁵⁰ Nálezový materiál v muzeu Žatec, inv. č. F 113/1-6.

⁵¹ KOUTECKÝ, D. – BOUZEK, J. In *Památky Archeologické* LVIII, 1967, s. 66.

⁵² Nálezový materiál v Muzeu hl. m. Prahy, pravěké oddělení na Hanspaulce, inv. č. 71371-72000.

⁵³ SPURNÝ, V. In *Památky Archeologické*, 1939-46, s. 160.

	(snad talířku), zlomek ploché talířovité mísy se širokým, odsazeným okrajem, část velké talířovité mísy, okrajová část esovitě profilované misky. ⁵⁴
Ovčáry (okres Mělník), Homolka ⁵⁵	Určeny sídlištní jámy. V nich několik celků pozdně štítarských. Zlomky amforky s kónickým prohnutým hrdlem, tenkostěnná miska s esovitě prohnutými stěnami, zlomek misky s měkce vyhnutým okrajem (na vnitřní straně vlešťovaný ornament), okrajové zlomky talířovité mísy zdobené pásy rýh (ne vnější straně hřebenování), fragment širokého koflíku s kónickým hrdlem (na hrdle jemně rytá výzdoba), okrajová část velké hrncovité nádoby (plastická páska na rozhraní hrdla a těla), zlomek květináče, horní část hrubší amforky s kónickým, mírně prohnutým hrdlem, okrajový zlomek talíře se širokým okrajem, zlomek mísy s vodorovně rozšířeným okrajem, zlomek širokého tuhovaného okraje (zdobený křížícími se pásy rýh), okrajová část amforky s kónickým hrdlem a šikmo vyhnutým okrajem (od pásu úzkých žlábků na rozhraní hrdla a těla lemovaných důlky ve skupinách zavěšeny svislé žlábků na výduti), zlomek talířovité podložky s vrypy, kónická miska, koflík, zlomek hrncovité nádoby (se svisle zdrsněným povrchem pomocí dřívka), kónický koflík s prohnutými stěnami, zlomek mísy s výčnělkem na okraji, část mísy s prohnutým okrajem. ⁵⁶
Praha-Pankrác, Náměstí hrdinů ⁵⁷	Objeveny žárové hroby. ⁵⁸ Některé zjištěné hroby se řadí i do štítarského stupně. Jedná se o hroby č. 4 (zde se našla kvadratická amfora s vydutým, žlábkovaným podhrdlím, stopy tuhování, dále dno silnostěnné nádoby, zlomek dvouuchého květináče s pupkem vedle ucha, tři další zlomky různých nádob) ⁵⁹ , 5 ⁶⁰ , 6 (dvouuchý

⁵⁴ FRIDRICHOVÁ, M. In *Archeologické rozhledy* XVII, 1965, s. 703-708.

⁵⁵ Nálezový materiál v muzeu Mělník.

⁵⁶ FRIDRICHOVÁ, M. Závěrečná fáze štítarského stupně. In *Archeologické rozhledy* 21, 1969, s. 360.

⁵⁷ Nálezový materiál v Národním muzeu, inv. č. 14002-14018, 45410-45412, 14020-14030, 14033-14035, 14036, 14039-14043.

⁵⁸ BÖHM, J. *Základy hallstattské periody*. Praha, 1937.

⁵⁹ BÖHM, J. *Základy hallstattské periody*. Praha, 1937.

⁶⁰ KOUTECKÝ, D. – BOUZEK, J. In *Památky Archeologické* LVIII, 1967.

svisle rýhovaný květináč s pupky po stranách uch a výčnělky, spodní část koflíku nebo misky, dva zlomky květináčů)⁶¹, 9 (oble dvojkónická nádoba s hladkým hrdlem a zdrsnělým spodkem se čtyřmi výčnělky, dvouuchý květináč s pupky po stranách uch a dvojicemi pupků mezi nimi, květináč menších rozměrů, velká mísa s vodorovně dovnitř rozšířeným okrajem, dvojkónická amfora s miniaturními oušky, úzkým pásem vodorovných žlábků a svazky svislých rýh na výduti, okrajový zlomek květináče, dno s částí stěny amforovité zásobnice prstovaného povrchu, část dna a stěny další nádoby, zlomek z výdutě prstovaného povrchu, okrajový zlomek amforovité zásobnice)⁶², 10 (deformovaný květináč s výčnělky pod okrajem, amfora esovitého profilu s dvěma drobnými oušky, pásem rýh a svazky šikmých mělkých rýžek, koflík s odsazeným prohnutým hrdlem a uchem)⁶³, 12 (květináč s pupky po stranách a výčnělky, zlomek dna hrubé nádoby, zlomek koflíku, ucho s nevýraznými žlábků)⁶⁴, 13 (dvě části kvadratické amforky s pásem jemných rýh)⁶⁵, 15 (květináč s pupky pod okrajem, baňatý koflík srdčitého ústí)⁶⁶, 16 (amfora s kónickým hrdlem, bronzový kroužek, zřejmě fragment jehlice z oblé tyčinky, konec roztepaný a přehnutý)⁶⁷.

Velké Přílepy (okres
Praha-západ)⁶⁸

Zjištěn kostrový hrob obsahující pohárek nevýrazného tvaru. Střepový materiál z kulturní vrstvy.⁶⁹ Objevena mimo jiné i štítarská keramika.⁷⁰

Žabonosy (okres

Určena jáma. Z keramiky například spodní část nádobky na třech

⁶¹ BÖHM, J. *Základy hallstattské periody*. Praha, 1937.

⁶² BÖHM, J. *Základy hallstattské periody*. Praha, 1937.

⁶³ BÖHM, J. *Základy hallstattské periody*. Praha, 1937.

⁶⁴ FRIDRICHOVÁ, M. Závěrečná fáze štítarského stupně. In *Archeologické rozhledy* 21, 1969, s. 362.

⁶⁵ FRIDRICHOVÁ, M. Závěrečná fáze štítarského stupně. In *Archeologické rozhledy* 21, 1969, s. 360.

⁶⁶ BÖHM, J. *Základy hallstattské periody*. Praha, 1937.

⁶⁷ BÖHM, J. *Základy hallstattské periody*. Praha, 1937.

⁶⁸ Nálezový materiál uložen v Národním muzeu, inv. č. 18333-18337.

⁶⁹ „V zahradě V. Tomka prokopána kulturní vrstva, v níž nalezena knovízská nádoba. V kulturní jámě pod kulturní vrstvou nalezena lidská kostra bez milodarů“. Konkrétní citace ze zprávy A. Stockého.

⁷⁰ STOCKÝ, A. In *Památky Archeologické XXXIII*, s. 339.

Kolín)⁷¹

nožkách (na výduti část jemně rytého ornamentu, rytí i na nožkách), část amforky s odsazeným podhrdlím a s úzkými žlábkami (lemované drobnými důlky, na výduti pás zdrsnění).⁷²

V uvedených příkladech chybí řada typů, které jsou běžné pro fáze předchozí. Mám na mysli zejména mísy s hřebenovaným povrchem, některé typy koflíků, ostře členěné amforky s válcovitým hrdlem a podobně. Je také patrná proměna jednotlivých částí nádob.

Je velmi obtížné zařadit soubory do platných chronologických systémů a to proto, že keramiky doprovázené datovatelnými bronzovými artefakty pro toto období mnoho nemáme.

5. Rozdělení knovízské kultury dle keramiky

Je stanovena vývojová linie na základě typologického třídění. To nám umožňuje využít keramickou produkci, především nádoby, k relativnímu časovému zařazení. V knovízské kultuře tak rozlišujeme šest stupňů. Jedná se o KI (tomu odpovídá stupeň B C2/B D), K II (B D), K III (B D a Ha A1), K IV (Ha A1-Ha A2), K V (Ha A2/Ha B1) a K VI (Ha B1).⁷³

STUPEŇ	CHARAKTERISTIKA
K I (B C2/B D)	Jedná se o přechod mezi kulturou mohylovou a knovízskou. Tento stupeň je charakterizován žlábkovanými amforami s uchy na plecích, mísami na nožce oblých i lomených tvarů se žlábkovanou výzdobou. Náleží sem i džbánky s nižším hrdlem než zaoblené tělo. Na polokulovitých miskách můžeme spatřit lalokovitý výčnělek. Objevují se první zdobené amforovité zásobnice menších rozměrů, výjimečně i dvojkónické nádoby (okříny) a zdobené koflíky s vertikálními stěnami

⁷¹ Nálezový materiál v Národním muzeu, inv. č. 15505-15506.

⁷² FRIDRICHOVÁ, M. Závěrečná fáze štítarského stupně. In *Archeologické rozhledy* 21, 1969, s. 364.

⁷³ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 146. ISBN 978-80-86124-78-0.

	a zalomeným spodkem (lovosické koflíky).
K II (B D)	Typické jsou amfory s válcovitým hrdlem. Dvojkónické nádoby mají ostrý lom a horní část bez prohnutí. Méně se vyskytující džbánky mají zaoblený spodek a hrdlo jen o málo větší než tělo, široce otevřené nízké misky se mohou vyskytovat s malým ouškem umístěným pod okrajem. Menší amforovité zásobnice s obloukovitě rozevřeným hrdlem jsou na povrchu leštěné se žlábkovanou výzdobou.
K III (B D a Ha A1)	Sem lze zařadit amfory s esovitě profilovaným a lehce vydutým hrdlem. Dvojkónické nádoby jsou bez výrazné esovité profilace, horní části mají zaoblený lom. Hrdlo u hrubých amforovitých zásobnic je cylindrické. Místo džbánek se vyskytují tvary koflíků s odsazeným hrdlem lehce vyhnutým. Mizí rytý dekor dvouuchých hrnců (květináčů) a objevují se dvouuché hrnce prstované.
K IV (Ha A1-Ha A2)	Tento stupeň byl časově delší. V odborných publikacích se uvádí, že při podrobnějším studiu lze rozřadit dvě podfáze. Profilace se plynule rozvíjí, ale vnitřní pevná stavba nádob je zachována. Pro tento stupeň jsou charakteristické amfory se silně vydutým hrdlem a prohnutím pod okrajem, dvojkónické nádoby s horní částí výrazně esovitě prohnutou a dvojdílné koflíky s odsazeným hrdlem ve spodní části kóničtější s výrazněji rozevřeným hrdlem. Amforovité zásobnice jsou u hrdla válcovitější nebo lehce kónické.

K V (Ha A2/Ha B1)	Charakteristické jsou „barokní tvary“. Stálá vnitřní stavba je rozložena, části nádob navzájem kontrastují. Příznačné jsou silně profilované amfory (etážovité nádoby) s nízkou, dolů stlačenou spodní částí, široce vyklenuté dvojkónické nádoby esovitě profilované, někdy s horizontálně žlábkovaným lomem, amforovité zásobnice se silně rozevřeným nálevkovitým hrdlem a koflíky zdobené jemnými žlábkami s odsazeným hrdlem.
K VI (Ha B1)	V tomto stupni dochází k postupné degeneraci tvarů Ha A a začínají se objevovat první tendence přechodu k novému stylu Ha B. Amfory jsou lehce prohnuté pod hrdlem, výduť se přibližuje „kvadratické“ profilaci Ha B (podobné je to i u amforovitých zásobnic a některých koflíků). Koflíky i zásobnice mají nálevkovité hrdlo. Dvojkónické nádoby jsou silně profilované a bez lomu.

Keramiku rozlišujeme na funerální a profánní⁷⁴. Přestože tvarově nemusejí být nádoby vždy odlišné, základní rozdíly se mohou vyskytnout ve zpracování keramické hmoty, vypálení a výzdobě. Nádoby určené pro pohřeb bývaly více zdobné, ale méně vypálené.⁷⁵

Z hlediska technologických vlastností lze vyčlenit tři základní keramické třídy. Jedná se o hrubou, středně hrubou a jemnou. Podrobnější popis uvádím v následující tabulce.

Keramická třída	Tloušťka střepe	Složení	Povrch	Nádoby	Průměrný výskyt
Hrubá	8-20 mm	Většinou s příměsí kamínků, drcené keramiky či	Mnohokrát vně zdrsňovaný a	Hrnce, zásobnice, velké	60 %

⁷⁴ Funerální je keramika pohřební, zatímco profánní znamená běžně používaná.

⁷⁵ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 178. ISBN 978-80-86124-78-0.

		organických látek.	zevnitř vyhlazený.	dvojkónické nádoby, masivní mísy.	
Středně hrubá	5-8 mm	Méně příměsí, kamínky a keramická drť je menších rozměrů.	Častěji tuhován, na vnějším povrchu hlazen.	Amfory, větší džbány, mísy, menší dvojkónické nádoby.	32 %
Jemná	Do 5 mm	Malé množství příměsí (malé kamínky velikostně často pod 0,5 mm, převážně slída), či jemně plavená a bez příměsí.	Převážně leštěn nebo tuhován.	Malé mísky, koflíky, malé džbány, miniatury.	8 %

6. Keramické nádoby knovízské kultury

Tvary keramických nádob, jejich typologie a zdobné prvky jsou kritériem, na jehož základě byly vymezeny jednotlivé kulturní celky z homogenního prostředí okruhu popelnicových polí v Čechách. V prostředí lužické a knovízské kultury si jsou ale spektra nádob i jejich morfologie velmi blízké.⁷⁶

V knovízském okruhu se vyskytuje poměrně mnoho různých druhů nádob. Z části jsem je roztrídila již výše, nyní bych ale ráda uvedla podrobný popis jednotlivých tvarů.

⁷⁶ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 180. ISBN 978-80-86124-78-0.

6.1 Amfory

Amfory (tzv. osudí) byly na počátku svého vývoje štíhlého vertikálního tvaru s válcovitým hrdlem a uchem na rozhraní hrdla a plece.⁷⁷ Po zřetelném vývoji tohoto druhu se v pozdní době bronzové vyskytuje amfora s nízkým, mírně rozevřeným hrdlem a rudimentárními oušky u podhrdlí, na plecích opatřené lineární, zejména žlábkovanou výzdobou, která viditelně navazuje na pozdní etážovité nádoby.⁷⁸ Štítarské amfory získávají postupně trojdílnou stavbu (nízké nálevkovité hrdlo, ouška při kónicky se rozšiřujícím podhrdlím odsazeném od baňatého spodku a lineárně zdobeném). U dalších tvarů již ouška nenacházíme. Následně se objevují mladší amfory s rovným nebo dolů kónickým hrdlem a amfory s vytaženým okrajem a širokým tělem kvadraticky formovaným, které je na povrchu obvykle zdobeno svislým hřebenováním.⁷⁹

6.2 Dvojkónické nádoby (tzv. okříny)

Jedná se o typický tvar mladší doby bronzové, chronologicky velmi citlivý. Vyskytují se v několika variantách a ve dvou velikostech (velké a malé). Velké tvary dosahují výšky až 30 cm a pravděpodobně plnily funkci zásobnice. Dvojkónické nádoby se vyskytovaly již od počátku mladší doby bronzové až do stupně Ha A. Tyto nejstarší typy měly ostrý lom těla. Od stupně B D se objevují již dvě varianty a to jedna s lomem ve střední výšce těla a druhá s lomem ve spodní třetině těla s převislou horní částí. Mladší typ nádoby, přestože se zčásti s předchozím typem kryje, je dvojkónická nádoba se zaoblenou výdutí. Ve stupni Ha A a

⁷⁷ Objevovaly se však i amfory bezuché.

⁷⁸ Etážovité nádoby knovízského typu - Etážovité nádoby mají dlouhou literární historii, nejstarší prací je Vossův článek (Eine seltene Urnenform. In ZfE. 1876. Vehr. 94-97). Definuje v něm typ, vysvětluje vznik z amfory s cylindrickým hrdlem, poukazuje na vztahy k době bronzové. Přínosy archeologů k dané problematice: Karel Buchtela etážovité nádoby přiřadil knovízské kultuře, J. Eisner morfologicky probral milavečské osudí a EN na Plzeňsku, J. Filip zaměřil svou pozornost na knovízskou kulturu (definoval štítarský typ a poukázal na mladé typy EN), J. Böhm nastínil hlavní vývojové stupně, Pleinerová provedla rozbor EN v knovízské a milavečské kultuře. Etážovité nádoby v knovízské oblasti středočeské: výchozí typ EN je současný s Böhmovým modřanským stupněm. Amfory jsou buď kanelované, mohylové a amfory s lužickým postavením uch. Amfory kanelované J. Böhm spojuje s jihovýchodním proudem z Podunají. Existují i tvary s lužickým postavením uch, které zprostředkuje pozdějším EN jejich nejčtenější výzdobu. Typy BC a BD1(modřanský stupeň) je obtížné rozlišit. Mohylové amfory (bez nožky, s lehce kónickým hrdlem) se objevují v mladších souvislostech. Jsou mladší než vlastní mohylová keramika. Nepřekračují etážovité nádoby stupně P (svědčí o přežívání části mohylové kultury).

⁷⁹ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 180. ISBN 978-80-86124-78-0.

v jeho mladší části se vedle okřínů s oblým lomem objevuje ještě další varianta této nádoby a to s lomem zakomponovaným do plošek a žlábků.⁸⁰

6.3 Džbánky

Tyto nádoby se tvarově řadí střední době bronzové. Objevují se ale i na počátku doby bronzové (zejména období B D). Vyznačují se zdůrazněnou vertikálností a jsou charakterizovány výraznými hrdly a páskovým uchem, které vychází z okraje. Jedinečnou variantou džbánu jsou tvary s nižším hrdlem a většinou vakovitým tělem. Tuto ojedinělost nazval J. Bouzek⁸¹ „vrhovečskými koflíky“. Jedná se o tvary, které mají tvořit spojnici mezi džbánky a mladobronzovými koflíky.⁸²

6.4 Hrnčité nádoby

Hrnčité nádoby, nebo-li hrnce jsou typickým představitelem hrubých nádob. Jedná se zpravidla o tvary esovité profilace nebo tvary s odsazeným hrdlem a vejčitém či soudkovitým tělem. Typologicky určit tyto nádoby je ale velice obtížné a spíše subjektivní. Přesto však lze vyčlenit tři základní typy. Prvním typem jsou hrnce střední až pozdní doby bronzové esovité nebo trojčlenné (tzn. s odděleným hrdlem) profilace a se dvěma protilehlými uchy. Tyto nádoby jsou odborníky nazývány „květináče“. V podstatě se jedná o stejný tvar jako hrnce. Rozdíl je pouze v tom, že jsou bezuché. Jedná se o standardní a téměř neměnnou formu nádoby, která se vyskytuje po celou dobu období kultury popelnicových polí. Další, poněkud specifickou kategorií jsou hrnce vejčité s válcovitým, popřípadě mírně kónicky zúženým hrdlem. Tyto nádoby se vyskytují v různých lokalitách ve stupních B D a Ha A. Většinou se jedná o hrobové nálezy s nade dnem kruhovým otvorem. Odborníci a zejména J. Hrala (1973, 68) se domnívá, že tyto nádoby měly specifický účel i ve všedním životě, pravděpodobně při přípravě potravy. Poslední vymezenou kategorií jsou hrubé bezuché nádoby vejčitého nebo soudkovitého tvaru, které se označují jako bezuché hrnce esovité profilace. Jedná se o nepřilíš vymezenou skupinu, jejíž někteří zástupci se blíží vejčitém zásobnicím či větším pohárům a hrnkům.

⁸⁰ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 180. ISBN 978-80-86124-78-0.

⁸¹ BOUZEK, J. K milavečské keramice na Plzeňsku. In *Archeologické rozhledy* 14, 1962, s. 175-216.

⁸² JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 181. ISBN 978-80-86124-78-0.

V pozdní době bronzové se nachází i hrnce s válcovitým hrdlem, někdy segmenty lišty s důlky odděleným. Povrch bývá často upravován, například hřebenováním.⁸³

6.5 Hrnky

Za hrnek odborníci považují jemnou až středně hrubou nádobku vertikální stavby. Má kónický nebo soudkovitý tvar těla a jedno vytažené ucho z okraje či hrdla. Hrnky nepatří do typického nálezového spektra mladší či pozdní doby bronzové.⁸⁴

6.6 Koflíky

Tyto nádoby se řadí k nejvýraznějším tvarům jemné keramické třídy. Koflíky se označují také jako šálky. Od misek se liší pouze přítomností ucha, které vychází z okraje. Mezi nejčastější typ lze zařadit kónický koflík s rovnou stěnou, který představuje prostou nádobu provázející celý mlado- a pozdně bronzový vývoj. Určitá odlišnost je známá jen u pozdně bronzových exemplářů. Jedná se o převyšování ucha nad okraj. Podobně univerzální nádobou je i koflík kónický oblý. Dalším typem koflíků je koflík esovité profilace. Ten bývá často zdoben, díky čemuž lze snadněji chronologicky zařadit. Dále lze zmínit koflík s odsazeným hrdlem, který se objevuje během mladší doby bronzové. Tento typ nacházíme vzácně. V závěru stupně Ha A disponují tzv. attinskou výzdobou.⁸⁵ Jako poslední bych ráda zmínila okřínovité dvojkónické koflíky, jiným názvem koflíky lovosické, které jsou velmi úzce chronologicky vymezeny. Tyto typy jsou zdobeny na dně různými kombinacemi paprskovitě seřazených svazků žlábků a soustředných kružnic.⁸⁶

6.7 Mísy a misky

Tato skupina bývá nejčastěji zastoupena kategoriemi mis a misek. Tyto nádoby vykazují značnou variabilitu. Jedná se o jemnou keramickou třídu. Pouze masivnější tvary lze řadit k hrubší. Nálezy těchto nádob nám příliš neslouží k datování i ostatních nálezů. Informace můžeme získat jen díky jejich výzdobě nebo typu okraje či dna. Ve střepovém

⁸³ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 181. ISBN 978-80-86124-78-0.

⁸⁴ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 185. ISBN 978-80-86124-78-0.

⁸⁵ Jedná se o pásy jemných vodorovných rýh, které jsou ohraničeny řadami šikmých rýžek.

⁸⁶ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 181. ISBN 978-80-86124-78-0.

materiálu bývají nerozlišitelné od koflíků. Základním rozlišovacím návodem jak poznat misku od koflíku, je absence ucha u prvního z nich. Nejedná se však o neomylné pravidlo. Přestože jsou misky značně uniformní a příliš nepodléhají vývojovým změnám, lze je rozlišit do skupin. Nejběžnějším nálezem jsou pravděpodobně kónické misky s přímou stěnou. Znakem těchto nádob je jednotvárnost. Stejně je tomu tak u misek s oblou stěnou. Specifickou variantou kónických oblých misek jsou mísy polokulovité. Spolu s kónickými miskami řadíme k nejrozšířenějším nádobám celé mladší doby bronzové mísy s esovitou profilací. Poměrně častým nálezem jsou i v pozdní době bronzové. Časového zařazení můžeme docílit jen díky výzdobě. Do horizontu Ha A2/ Ha B1 lze zařadit misky s odsazeným hrdlem, které patří k typickým představitelům tzv. attinského horizontu. Podobně chronologicky zařadit by se daly i mísy, které se vyskytují na počátku mladší doby bronzové (B D). Jedná se o masivnější mísy středně hrubé třídy. Vyznačují se kónickým přímým až oblým tělem a výrazněji vytaženým či hraněným okrajem, pod kterým je obvykle jedno ucho. Dalším reprezentantem pozdní doby bronzové jsou rozevřené horizontální mísy s ostře odsazeným okrajem a hlubší mísy se zaoblenými stěnami a dovnitř seříznutým okrajem.

Přestože většina misek z knovízského prostředí se vyznačuje jemnou keramickou produkcí, vzácně lze objevit i velké hrubé masivní mísy. Ty bývají označovány jako amforovité mísy a nacházejí se ve dvou základních variantách, které se odlišují přítomností či absencí uch. Mísy s uchy jsou nazývány jako „krajáče“.⁸⁷

6.8 Pekáče

Pekáče, či spíše jejich fragmenty bývají v terénu zaměňovány za kusy mazanice. Děje se tomu tak z důvodu obtížné rozlišitelnosti. Pozůstatky po těchto tvarech se nachází v rovinných sídlištích, kde byly vyrobeny z keramické hmoty strukturou podobné spíše mazanici než nádobám. Objevují se ploché zlomky deskovitého tvaru o průměrné tloušťce 20-25, ale i 40 mm. Mají neurovnaný nepravidelný povrch s nezahmlazenými otvory po vypálených organických příměsích. Na lomu jsou pórovité s otisky organického materiálu jako je sláma či plevy. Obvyklý je středně silný výpal. Jsou převážně hnědočervené, oranžově růžové nebo černošedé.⁸⁸

⁸⁷ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 181. ISBN 978-80-86124-78-0.

⁸⁸ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 185. ISBN 978-80-86124-78-0.

6.9 Pohárky

Tyto tvary náleží mezi vzácné druhy nádob mladší a pozdní doby bronzové. Většinou se jedná o tvar, kterému schází ucho. Hrubší a masivnější druhy lze přiblížit k hrncovitým nádobám. Rozdíl mezi nimi ale spočívá v odsazeném nálevkovitém hrdlu. Pohárky se vyskytují po celou dobu existence knovízské kultury.⁸⁹

6.10 Zásobnice

I tyto nádoby vychází z mohylových tradic. Vývoj je patrný až do pozdní doby bronzové, kde však splývají s amforami. V mladší době bronzové lze rozlišit amfory a amforovité zásobnice pomocí odlišné keramické hmoty a morfologie. Zatímco nádoby v pozdní době bronzové poznáme díky úpravě povrchu (jemná rytá či kanelovaná výzdoba u amfor oproti hřebenované, dřívkované aj. úpravě povrchu u zásobnic). Zásobnice doby popelnicových polí se dělí na tři základní typy: amforovité, vejčité a zásobnice kvadratické profilace, přičemž amforovité zásobnice lze ještě rozdělit na dvě podskupiny.

Amforovité zásobnice s válcovitým hrdlem jsou formálně starším typem zásobnic. Vycházejí z tradic střední doby bronzové. U zásobnic ale neplatí chronologická návaznost jednotlivých typů. Dalším základním typem jsou amforovité zásobnice s nálevkovitým hrdlem. Ty jsou až na tuto odlišnost stejné jako předchozí typ. Spolu s amforovitými zásobnicemi jsou v souborech mladší doby bronzové zastoupeny zásobnice vejčité, které lze od předchozího typu odlišit pomocí morfologie. Vejčité zásobnice mají po celou dobu svého vývoje vertikální tektoniku s výdutí v polovině nebo dokonce i v horní části těla. Hrdlo je od těla odsazeno. Toto odsazení je zároveň zvýrazněno plastickou páskou, bývá nižší a nálevkovitě rozevřené s kónickými či prohnutými stěnami. Vodorovné vytažené okraje nejsou výrazné.

V pozdní době bronzové amfory se zásobnicemi splývají. Základním rozlišovacím kritériem se stává hrubost keramické hmoty a typ výzdoby, zejména úpravy povrchu. Za štítarské zásobnice archeologové považují hrubé mohutné nádoby stupně Ha B s tělem drsnějším hrubým hřebenováním, dávkováním nebo špachtlováním.⁹⁰

⁸⁹ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 185. ISBN 978-80-86124-78-0.

⁹⁰ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 180. ISBN 978-80-86124-78-0.

6.11 Ostatní tvary

Ojediněle se vyskytuje uvnitř zdobená talířovitá nádoba s ouškem nebo s dvěma závěsnými otvory. Dále lze upozornit i na cedníky, což jsou účelové nádoby přebírající tvary zejména misek a koflíků. Jako poslední lze zmínit ještě zoomorfní sací nádoby.⁹¹

6.12 Neobvyklé keramické artefakty

Do této skupiny bývají řazeny měsíčkovité idoly nebo podstavce. Těmto předmětům bývá připisován kultovní i praktický význam. Mohlo se jednat o podstavce u krbu, ale mohly také tvořit součást krbových oltářků. Určitým vodítkem může být logické vysvětlení, že hůře vypálené podstavce mohly sloužit spíše k vybavení posvátného místa. Fragmenty hliněných desek zdobených úzkými žlábkami jsou také interpretovány jako kultovní předměty. Ty mohly sloužit jako součást plochých domácích krbových oltářů v Čechách ve střední a mladší době bronzové.⁹²

6.13 Technická keramika

Do této skupiny se řadí dva základní typy tkalcovských závaží. První mají tvar komolého jehlanu se čtvercovou, ojediněle obdélníkovou podstavou nebo tvaru komolého kužele. U získaných nálezů jsou v horní třetině výšky patrné kruhové či oválné příčné otvory. Podle získaných informací jako druhý typ závaží soužily pravděpodobně i ploché hliněné kruhy s otvorem buď uprostřed, či excentricky umístěným. Tato keramika se nachází zejména v sídlištním prostředí.

Do této podskupiny lze zařadit také přesleny. Jedná se o keramiku spojovanou s textilní výrobou. Rozdělujeme je na dvojkónické a kuželovité. Častým nálezem jsou i keramické kotouče, popřípadě jejich zlomky. Ty jsou druhotně vyrobené ze střepů. Mohly sloužit jako přesleny, avšak i jako hladítka nebo hrnčířské čepele při úpravě povrchu keramických nádob. Samostatnou kategorií tvoří mazanice, která byla součástí otopných nebo výrobních zařízení, ale mohla představovat i samostatnou konstrukci.⁹³

⁹¹ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 185. ISBN 978-80-86124-78-0.

⁹² JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 185. ISBN 978-80-86124-78-0.

⁹³ Tamtéž.

6.14 Úprava povrchu

Povrch jemných až středně hrubých nádob bývá často upravován pomocí tuhování nebo leštění. Používá se i vyhlazená a leštěná vrstva z jemně pálené hlíny. Podobným způsobem je upraven i vnitřní povrch u nádob hrubé keramické třídy. Nejvíce patrné je to u zásobnic.⁹⁴

VÝZDOBA	CHARAKTERISTIKA
Plastická	Tvořena páskou ⁹⁵ , žebry ⁹⁶ či výstupky ⁹⁷ .
Vhloubená ⁹⁸	Samostatná bodová výzdoba (lze spatřit i hrubší důlek ⁹⁹ kruhového nebo oválného tvaru), ojediněle jemné důlky ¹⁰⁰ , popřípadě otisky bronzových předmětů. Dále se jedná o výzdobu okrajů nádob (prosté důlky ¹⁰¹ , šikmé přesekávání, tordování ¹⁰²). Také žlábků představují rozsáhlou skupinu (šířka přesahující 1mm). Soustava žlábků na povrchu může představovat kanelaci. Na keramice knovízské kultury existuje mnoho solitérních geometrických motivů. Další možností výzdoby je prstování ¹⁰³ (častý určující prvek hrubé keramiky, obvyklý na zásobnicích a hrncích, zřídka i na spodních partiích dvojkónických nádob nebo na hrubých hlubokých mísách).
Rytá	Solitérní vodorovné rýhy či svazky vodorovných rýh (tvoří součást složených výzdobných prvků). Dále složené prvky ryté výzdoby. Ty

⁹⁴ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 185. ISBN 978-80-86124-78-0.

⁹⁵ Jedná se o promačkávané pásky, promačkávané pásky s šikmými vrypy v důlcích (jsou zhotoveny otisky nehtů výrobce), či pásky šikmo přesekávané.

⁹⁶ Nezdobená žebra bývají horizontální nebo vertikální.

⁹⁷ Výstupky označují různorodou kategorii se základními variantami.

⁹⁸ Některé typy vhloubené výzdoby se v knovízsko-milavečském prostředí objevují ve vzájemné kombinaci.

⁹⁹ Nejčastější výzdoba horních ploch hliněných závaží. Často prováděna přímým otiskem prstu, což nám umožňuje zjistit více informací o samotném výrobcí, konkrétně i zda byl pravák nebo levák.

¹⁰⁰ Solitérní důlek někdy bývá kombinován s hrubými rýhami či s širokými žlábků. Místo jemných důlků je možnost drobných kulatých vpichů.

¹⁰¹ Typická výzdoba vytažených nebo hraněných okrajů zejména hrubších nádob období popelnicových polí.

¹⁰² Omezeno na ojedinělou kategorii misek. Tyto mísy s tordovaným okrajem a vnitřní kanelovanou výzdobou jsou typickým tvarem knovízsko-milavečského prostředí.

¹⁰³ Na pomezí mezi výzdobou a úpravou povrchu. Rozděluje se prstování svislé a vodorovné.

	poskytují chronologické určení. Lze mezi ně zařadit kombinace vodorovných a svislých rýh, vodorovné rýhy a ryté motivy ¹⁰⁴ . Kombinace vodorovných rýh + svazků svislých rýh tvoří tzv. třásňový ornament.	
Kombinace	Výzdoba rytá + vhloubená	Vázání šikmých rýžek nebo důlků na vodorovné nebo svislé či šikmé svazky rýh. Mimo jiné tak tvoří tzv. attinský dekor.
	Tzv. vrubořez (kombinace vrytých linií a vhloubených prvků)	Vyskytuje se na nádobách závěru střední a počátku mladší doby bronzové. Představují vtlačené trojúhelníky střídavě kladené hroty proti sobě.

Výzdoba hrubých nádob v pozdně bronzovém stupni Ha B lze dělit do tří variant. Nejběžnější je svislé hrubé hřebenování (typické pro hrubší štítarské nádoby), poté hřebenování plošné a nakonec hřebenování ve formě svazků rýh (mohou se křížit nebo být na sebe kolmé). Hřebenování lze považovat za formu hrubého rýhování. Druhá specifická varianta je tzv. dřívkování, které náleží spíše mezi žlábkování. Třetí variantou je špachtlování¹⁰⁵. Pod tímto pojmem si lze představit široké, nesouvislé žlábků s nepravidelným povrchem, provedené speciálním dřevěným nástrojem.¹⁰⁶

7. Knovízská pohřebiště

Jak jsem již zmiňovala na začátku své práce, co se týká konkrétního příkladu z jižních Čech, existoval pravděpodobně po celé období popelnicových polí kontinuální vývoj jedné populace. Ta zde měla být zabydlena od střední doby bronzové. Postupem času pomocí vnějších vlivů měnila svou materiální a duchovní kulturu. Podle odborníků se jedná o koexistenci milavečské a knovízské kultury.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Pro složené ryté prvky jsou specifické výzdobné motivy, lze sem tedy zařadit šikmo šrafované trojúhelníky či trojúhelníky do sebe vložené. Existuje motiv větévky, kosočtverců, „vlčích zubů“, tzv. šrafovaná mřížka, půlobloučky.

¹⁰⁵ Jako prstování také na pomezí mezi výzdobou a úpravou povrchu.

¹⁰⁶ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 191. ISBN 978-80-86124-78-0.

¹⁰⁷ V souvislosti s pohřebním ritem ale bývá poukazováno na určité odlišnosti. Jedná se o charakter hrobové výbavy, přesněji zastoupení bronzových milodarů.

V tomto období se obecně nenachází mnoho bronzové výbavy. Díky tomu je tedy snížena výpovědní schopnost pramenů, které svědčí o soudobé struktuře společnosti. Hroby s bohatší výbavou se objevují jen jako lokální specifikum. Podobně je tomu i u osobité úpravy hrobu. Objevují se jako jev neobvyklý, který se vymyká z běžných pohřebních zvyklostí. Na území střední Evropy ale nacházíme hroby s významnou bronzovou výbavou, což z hlediska nepříznivých podmínek, může být udivující. Každopádně nám to do rukou dává důkaz o tom, že i v této době panovala jistá sociální diferenciací.¹⁰⁸

Význam a funkce bronzových nádob lze brát jako sociální, rituální, ale i kultovní. Bronzové nádoby spolu s ostatními průvodními jevy související s pohřbem, jsou jedním z východisek k hlubšímu poznání.

Odlišnost knovízské a milavečské kultury v keramickém inventáři téměř není.¹⁰⁹ Existují pouze místní rozdíly. Kulturní odlišnosti jsou prý shledávány i v charakteru některých depotů. Jako příklad poslouží hromadný nález obsahující bronzové šperky, které měly být omezeny jen na prostředí milavečské kultury. O. Kytlicová¹¹⁰ však poukázala na to, že se tyto soubory vyskytují i ve středočeské oblasti i v dalších středoevropských regionech. Typologické analýzy i technologické rozboru prvkového složení bronzových předmětů ukazují jednotné prostředí „knovízské“, „milavečské“ i hornorakouské oblasti nejméně ve starší etapě doby popelnicových polí. Na základě dočasného zkoumání odborníků mladší doby bronzové lze předběžně konstatovat, že obě kultury mají v podstatě shodný charakter. Jednoznačná kulturní odlišnost nebyla ani v tomto případě prokázána. Hlavním odlišujícím znakem je tedy úprava hrobu. Knovízskou kulturu charakterizují plochá žárová pohřebiště¹¹¹ (k tomuto tématu se později vrátím). Oproti tomu pro milavečskou kulturu je charakteristický

¹⁰⁸ KYTLICOVÁ, O. K sociální struktuře kultury popelnicových polí. In *Památky archeologické* 79, 1988, s. 342-389.

¹⁰⁹ Pro podrobnost lze však uvést některé rozlišující znaky. Milavečská kultura měla být hrubší, více periferního rázu a s menším tvarovým bohatstvím než keramika knovízská. V bronzové industrii se prý projevovalo více paralel k jihoněmecké oblasti. V současnosti ale dle mínění O. Chvojky nelze uvést žádný keramický tvar, výzdobu keramiky nebo skupinu bronzových předmětů, které by byly typické pouze pro jednu kulturu a ve druhé by zcela chyběly. Větší vliv z jihoněmeckých oblastí je snad dán kulturní odlišností, geografickou polohou regionu a obchodními kontakty. V jižních a západních Čechách měla také silněji působit tradice česko-falcké mohylové kultury, která je vyjádřena větším provázáním s jihoněmeckými oblastmi. Bronzové předměty (je na nich zřetelnější vliv ze sousedních oblastí než na keramice) jsou ve větší míře nacházeny v mohylách než v plochých hrobech.

¹¹⁰ KYTLICOVÁ, O. K sociální struktuře kultury popelnicových polí. In *Památky archeologické* 79, 1988, s. 342-389.

¹¹¹ Pohřbívání v plochých popelnicových hrobech zobecnělo již v modřanském stupni.

hrob pod mohylou.¹¹² Ani toto pravidlo ale nebylo vždy důsledně dodržováno. Na knovízském pohřebišti také nacházíme pohřby pod mohylami. Co se týká milodarů, panuje určitá rituální odchylka a to ve způsobu jejich ukládání. Máme tak doklad určité svébytnosti v počátcích vývoje popelnicových polí obou oblastí. Pro milavečskou kulturu se uvádí bohatší zastoupení bronzovými předměty ve stupni B D a pozdější zchudnutí hrobové výbavy ve stupni Ha A. Na knovízském území je pro nejstarší hroby typická chudoba. Hroby se objevují většinou bez milodarů. Hroby s bronzovými přídávky jsou vzácné a jsou rozptýleny po celém území knovízské kultury. Hroby vybavené bronzovými předměty se začínají běžně objevovat až mnohem později (zejména až v období Ha A). Nacházíme nože, jehlice a ucelené soupravy ženských šperků. Zvláště vynikají hroby, které mají specifické postavení. Ty poznáme podle ojedinělé úpravy hrobu a odlišného ritu. Ritus je žárový (bez popelnice) či kostrový. Největší koncentrace těchto hrobů je na Žatecku. Nejstarší hrob s podobnou úpravou a specifickým ritem, je v oblasti severozápadních Čech ženský kostrový hrob s kamennou úpravou z Kopist u Mostu, který obsahoval ženskou výbavu – šperky, korálky, jehlancovité závaží a šídlo.¹¹³ Pokud se zabýváme problematikou pohřebního ritu, musíme zmínit kostrové pohřby (také o těch se znovu zmíním později). Rituální kostrové odchylky jsou na knovízském území běžnější záležitostí než by se mohlo zdát. Jejich výskyt je souhlasný s výskytem v sousedních oblastech popelnicových polí severně od Alp. V Čechách jsou ale spíše v menšině oproti popelnicovým pohřbům. Je zajímavé, že u nalezených kostrových pohřbů mají převahu ženy a děti. Některé ženské pohřby jsou chudé a jiné zase bohatě vybavené. Mužské bohaté pohřby jsou žárové a jejich specifickým znakem je velký rozměr hrobu a mohutný kamenný zával. Tak se odlišují od pohřbů ženských. V pozdní době bronzové dochází k opětovnému ochuzení výbavy. Hroby jsou bez bronzových milodarů a dokonce i bronzová jehlice se objevuje pouze výjimečně.

Ráda bych ještě zmínila jednu odlišnost milavečské a knovízské kultury. Milavečská kultura podle O. Chvojky měla být tvořena pasteveckými komunitami bez větších pevných sídel. Lidé prý obývali méně úrodné oblasti. Rozdílná situace byla u knovízského lidu. Převažovalo zemědělské obyvatelstvo, které zanechávalo stopy v podobě dlouhodobých

¹¹² Jak je zmíněno, mohylová pohřebiště jsou typická spíše pro milavečskou kulturu. Ohledně viditelnosti mohyl jsou velkým problémem zemědělské práce, které mohly jejich stavbu narušit. Lze říci, že pozvolná přeměna duchovních představ lidí (ta je patrná v přežívání starších mohylových tradic a v současném nástupu nových pohřebních zvyklostí) vyplňuje celý stupeň B D a je doložena skoro ve všech středoevropských regionech.

¹¹³ KYTLICOVÁ, O. K sociální struktuře kultury popelnicových polí. In *Památky archeologické* 79, 1988, s. 342-389.

sídlit s množstvím objektů, především obilních jam. Opět použiji příkladu jižních Čech, kde jsou doložena rovinná sídliště ve všech hlavních sídelních oblastech.

Posledním lišícím kritériem mezi milavečskou a knovízskou kulturou má být údajně jejich rozdílný vývoj. Existovalo (a nebude tomu jinak ani v budoucnu) více možností výkladu. Každý odborník má na danou problematiku svůj názor a nelze říci, že mínění toho či onoho je špatné. V každém případě já se přikláním k obecně rozšířenému výkladu, že dříve předpokládaná kolonizace je nepravděpodobná (až na několik málo prokázaných výjimek). Podle zjištěných informací je možné říci, že knovízská kultura plynule navazovala na předchozí horizont. Odborníci problém dokonce zobecňují a říkají, že všechny mladobronzové kultury hornodunajských popelnicových polí¹¹⁴ vznikají ve stejném časovém úseku za obdobných podmínek z analogického podloží mohylových kultur střední doby bronzové. Opět velmi blízký se tak zdá názor Josefa Ladislava Píče o jediném obyvatelstvu, které zde mělo sídlit delší dobu a podle nutnosti měnit jen svou kulturu.¹¹⁵

Společnost knovízské kultury k sobě poutala, a je tomu tak i dnes, zájem odborníků. Děje se tomu pro různorodost pohřebních zvyklostí a jev, v ostatních dobách značně neobvyklý, který snad lze nazývat kanibalismem. Pokud chceme na základní rovině rozlišit způsob pohřbívání, jde o pohřbívání žárové a kostrové. Na území knovízské kultury převládají žárové hroby. Pohřby spálených těl představují řádný ritus. Co se týče základních znaků, nelze mluvit o nějakém vybočování od běžných pohřebních zvyklostí jiných současných společností, které se seskupují pod souhrnný název „kultury popelnicových polí“. Jinak je tomu ale u kostrových pohřbů. Ty se objevují ve dvou různých podobách. Jednak můžeme mluvit o pohřbech celých těl, zároveň ale i o pohřbech částečných. Druhá možnost je však velmi zavádějící. Je těžké rozlišit, v kterých případech se ještě jedná o pohřeb, a v kterých o skutečném pohřbu nelze hovořit. Některé pozůstatky bývají „uloženy“ v jamách, sloužících ke shromažďování sídlištního odpadu. Jsou proto smíchány s poškozenou keramikou, mazanicí, popelem a dalšími odpadky organického původu, zejména zvířecími kostmi. Společným znakem je ukládání kostrových pozůstatků přímo v osadě.

V době na kterou se zaměřuji, existovala nespálená těla kostrových hrobů i na plochých knovízských pohřebištích. V průběhu vývoje dochází ke sjednocování pohřebního ritu. Přetrvává však i budování mohyl. Mohylníky z období kultur popelnicových polí jsou

¹¹⁴ Na našem území se jedná o knovízskou a milavečskou kulturu.

¹¹⁵ V současné době navíc panuje rozčarování nad takovým množstvím jednotlivých kultur. Archeologové diskutují, zda je toto označení správné a zda by nebylo lepší označení „skupina“.

doloženy v celém sídelním prostoru knovízské kultury. Dnešní viditelnost ale nemusí být na první pohled tak jasná. Postupem času mohlo dojít k rozorání oněch mohyl a nám se tak mohou dnes jevit jako ploché hroby. Může se tak stát zejména u mohyl se zahloubeným pohřbem v nádobě a s jednoduchým hlinitým náspem.

7.1 Mohyly

Nejvíce mohylníků s pohřby z období kultur popelnicových polí pochází ze západních Čech. V současnosti se eviduje kolem padesáti mohylových pohřebišť či jednotlivých mohyl. Vzdálenosti mezi jednotlivými pohřebišti nepřekračují 4 km. Velikost mohylníků je všelijaká. Stejně tomu je i v případě vzdálenosti jednotlivých mohyl. Také velikost a způsob konstrukce vykazují značnou variabilitu. Průměr menších mohyl je kolem 5-8 m, většinou ale nepřesahují 15 m. Půdorys je často kruhový, může být ale i elipsovitý. Někdy je mohyla navršena jen z hlíny, jindy hlinitý násyp kryje plášť z drobného kamení. Obvod tak tvoří věnec, který je sestavený z kamenů kladených na původní úroveň terénu. Plocha hrobu bývá vymezena, může však být i vydlážděna kameny, obdélníkem ze zuhelnatělých dřev nebo kamenným kuzelem. Do jedné mohyly byl většinou ukládán jen jediný pohřeb, známy jsou ale i výjimky. Pohřby pod mohylami z období kultury lidu popelnicových polí pochází z celého území Čech. Z prostředí knovízské kultury a jejích uniformních žárových pohřbů se vydělují velké (komorové) hroby s bronzovými nádobami, meči, sekerami, vozem, kostrami koní aj. Mohylový způsob pohřbívání je znám i v rámci plochých žárových pohřebišť.¹¹⁶

Jako příklad uvedu knovízský mohylník v Levousích, který se nachází v okrese Litoměřice.¹¹⁷

Prvně byly mohyly objeveny v lese „Borová“ v roce 1949 A. Knorem. Již z této doby pochází zmínka o jejich narušování. V roce 1972 J. Bubeník zjistil postupné používání kamenů z mohyl jako stavební materiál okolními chatari. Proto výše zmiňovaný spolu s D. Kouteckým o rok později prozkoumali nejvážněji narušenou mohylu. Mezitím se všechny ostatní mohyly zaměřily a fotograficky zdokumentovaly. Další rok Z. Smrž prozkoumal další tři mohyly a dva útvary, které odborníci zprvu považovaly také za mohyly. Důvodem tohoto počínání bylo zcela jistě získat jasnější představu o zkoumané lokalitě a získat tak možnost

¹¹⁶ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 225. ISBN 978-80-86124-78-0.

¹¹⁷ SMRŽ, Z. Knovízský mohylník v Levousích (Křesín, okr. Litoměřice). In *Archeologické rozhledy* 27, 1975, s. 611-628.

celé naleziště ohlásit jako ochranné pásmo. Zmiňovaný mohylník byl nalezen na výběžku svahu. Ten měl údajně začínat v úžlabině pod vnějším areálem slovanského hradiště. Je orientován na jihovýchod. Výškově lze definovat pomocí vrstevnic 210 a 260 m na sever. Východ a západ je přirozeně ohraničen klesajícími svahy a jih naopak stoupajícím svahem. Vzdálenost mezi nejkrajnějšími mohylami se pohybovala kolem 340 m ve směru S-J a 160 m ve směru V-Z. V roce 1973 na zmiňovaném místě bylo určeno 42 mohyl. Zda se jedná o skutečně takto vysoký počet, se nyní můžeme už jen domnívat. Mohlo dojít k záměně jakéhosi útvaru za mohylu. Mohyly tvořily dvě skupiny¹¹⁸, které byly oddělené volným (asi 60 m širokým) pásem ve směru od východu k západu.

Ze zjištěných informací lze říci, že mohyly můžeme opět rozdělit do dvou skupin. Do té první by patřily takové mohyly, jejichž náspy jsou skládány z opukových kamenů. Do druhé skupiny naopak ty, které mají hlinité pahorky (viditelné znamení je to, že hlinité mohyly jsou větší a nižší).

Podle geologů bylo podloží tvořeno v místě mohylníku kaolinickým vápencem a slídnatým pískovcem středního turonu, jižněji pak slíny a opuky spodního turonu. Při podrobném zkoumání byl zjištěn sled čtyř vrstev. Zprvu to byla 5-10 cm silná vrstva humusu, pod ní písčitohlinitá vrstva lesní půdy v rozsahu 30-50 cm. Níže se nacházela vrstva další, nepříliš jasně odlišná. Mělo se jednat o hnědočernou slínovitou vrstvu o rozpětí 10-20 cm. Jako poslední se odlišovalo žlutohnědé slínovité podloží.

Obecně lze říci, že náspy všech mohyl byly zbudovány z opukových kamenů s ostrými lomy. Uvedené kameny snad měly být těženy v blízkosti zkoumaného prostoru. V náspech byly nalézány pouze ojediněle střepey. Nikdy se však nejednalo o zásypovou keramiku. Střepey se nacházely buď ve vrstvě humusu na povrchu, nebo až nad pohřby. Co se týká antropologického rozboru, je jasné že v mohyle označené číslem 1 byly pochováni dva jedinci. Z. Smrž, i když vychází při interpretaci z rozboru keramiky, samozřejmě antropologického rozboru a z poznatků o nálezové situaci, poukazuje na nedostatečnost pramenů. Například nebyla zmapována poloha nespálených ostatků. Konkrétně u této mohyly byly západně od středové dlažby určeny zlomky kostí rukou i nohou. Takovou situaci je možné vykládat tak, že kostrový hrob byl porušen následně uloženým pohřbem žárovým. Problém je ale ve struktuře náspu. Bylo by nutné násyp přestavět a takový zásah by zanechal určitou stopu na profilu. Je tu také další možnost a sice ta, že původní hrobová stavba (snad na způsob skříňky) byla přestavěna. To by znamenalo, že po uložení druhého pohřbu došlo

¹¹⁸ V první (severní) skupině bylo objeveno 33 mohyl, zatímco ve skupině druhé (jižní) „jen“ 9.

k navršení mohylovým násepem. Ohledně nalezené keramiky lze dodat, že starší část se řadí do období přechodného mohylovo-knovízského, zatímco mladší náleží k rané knovízské fázi Ha A. Nálezy v okolí mohyly 5 umožnily spekulace o výskytu plochých žárových hrobů umístěných na ploše mohylníku. Vyskytují se zde pohřby v popelnicí zapuštěné do jamky a obložené kameny. V mohyle 6 byly opět zjištěny dva pohřby. Je to jedna z nejlépe prozkoumaných mohyl v Levousích. Násep tvořený z pravidelně poskládaných kamenů se nachází na pevné základové vrstvě. Pod základnou byla objevena plocha vypálené hlíny, což mělo pravděpodobně sloužit jako „obětní oheň“. Popelnicový hrob je zde opět zapuštěn do jamky a obklopen kameny základové vrstvy mohyly. Hrob obsahoval bohatý nálezový materiál (například amforka, trubičky vinuté z bronzového drátku, jehlice, soudkovitý korálek z šedozelené skelné masy apod.). V této mohyle byl také nalezen štítarský hrob. Kamenné konstrukce skupin byly navzájem narušeny, což značí pozdější vybudování jedné z nich. Byl nalezen žárový pohřeb (přesnější popis není možný). Uvedené situace ale přináší další problém. Pokud by byla mohyla přestavována až později, byl by narušen násyp a tak i profil mohyly. Tak se však neděje. Je proto pravděpodobné že na starším hrobě byla založena štýrská mohyla 6 (to neznamenalo ale výrazné narušení). Další mohyla se skříňkovým hrobem 36 znamenala ojedinělou hrobovou úpravu. Tento kostrový hrob byl uložen na kamenné podlaze skříňky. Zachovalá stavební konstrukce nám napovídá, že se jednalo o stavbu nadzemní. Velikost samotné skříňky odpovídala velikosti pozůstatků.

Levouský mohylník se nachází v oblasti, kde hustota osídlení od západu podél toku Ohře postupně slábla. Nejbližší knovízskou lokalitou je výšinné sídliště v místě levočského hradiště, severně od mohylníku a přímo naproti němu. Je možné se domnívat, že mohylník k tomuto výšinnému sídlišti patřil. Kvůli tomu, že bylo prozkoumáno málo mohyl a že se nachází příliš blízko u sebe, nelze výsledky výzkumu našeho mohylníku zobecňovat ani pro tyto situace. Známe však několik zajímavostí, které pak Z. Smrž¹¹⁹ v závěru svého článku shrnul a jehož interpretaci nyní použiji. Mezi mohylami byly objeveny (pravděpodobně) i ploché hroby. Další ploché hroby byly později převrstveny mohylami. Ploché hroby zřejmě existovaly současně s mohylami. Dostupné nálezy dokládají kontinuitu pohřbívání během delšího časového období (od B C2/B D – H B2). Mohyly v Levousích se dochovaly patrně díky jejich příznivé poloze v místě, kde zemědělské obdělávání nemohlo hrát svou roli. Výbava knovízských mohyl nesvědčí o výjimečném postavení pochovaných osob.

¹¹⁹ SMRŽ, Z. Knovízský mohylník v Levousích (Křesín, okr. Litoměřice). In *Archeologické rozhledy* 27, 1975, s. 611-628.

7.2 Ploché hroby

Tyto typy hrobů jsou většinou bohužel poničeny hlubokou orbou a erozí. V konkrétním případě naší knovízské kultury se jedná většinou o skupinky hrobů, existují ale i výjimky. Zvláštní formou nakládání s pozůstatky zemřelých jsou tzv. pohřby v jámách. Takto bývají označovány nálezy lidských skeletů či jejich částí většinou v nepietních polohách. Jsou nalézány v zahloubených objektech přímo na sídlišti. Ve štítarském stupni knovízské kultury jsou plochá pohřebiště méně početná.¹²⁰

V jižních Čechách se jedná o lokality objevované již od počátku dvacátého století. První takový hrob měl být objeven již v roce 1901 a to u Starých Kestřan (další o pět let později u Čičenic). Další nálezy se začaly hromadit i díky Bedřichu Dubskému a dalších. V současné době tak máme k dispozici poměrně početný materiál ke zkoumání. Většina pohřebišť byla zakládána na vyvýšených místech, na plochých návrších, jejich svazích nebo na pahorcích. Jedná se o lokality Hradiště, Milenovice, Radčice, Vrcovice, Bernartice, Čičenice, Jinín, Putim, Rohozná, Rovná, Semice, Staré Kestřany, Topělec, Zátaví, Milevsko, Vlachovo Březí a Vlastec.¹²¹

Ploché hroby si často prošly konstrukční úpravou hrobové jámy. Mohlo se jednat o překrytí hrobové jámy kamenem nebo mazanícovou deskou, což bylo velmi vzácné. Nachází se také obložení nebo obložení a překrytí hrobové jámy kameny. Mám na mysli tzv. kamenné skříňky. O nich jsem získala podrobnější informace z článku od J. Bouzka¹²². Protože bylo nutné přezkoumat starší nálezy kvůli rozboru nálezů z kostrových pohřbů v jámách ze severozápadních Čech, vydělila se tak malá skupinka rituálních pohřbů v samostatných, pro ně speciálně zřízených jámách. Zajímavou podskupinou se tak staly pohřby v kamenných skřínkách, zpravidla bohatě vybavené. V následujících řádkách zmíním naleziště. Bude se jednat o Obrnice, Máslovice, Praha-Hloubětín, dále chudší Most-Kopisty a Štítary. Nejhezčí etážovitá nádoba V. fáze knovízské (R) pochází z Prahy-Hloubětína. V době kdy byl psán tento článek, autor zmiňoval pouze pět známých knovízských pohřbů v kamenné skřínce. Jedná se tedy o Holubice, okr. Praha-západ – Hrob zavalen velkými kameny, po příčných stranách kamenné plotny postaveny na výšku. Hrobová prostora byla vyplněna kamením, pod

¹²⁰ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 228. ISBN 978-80-86124-78-0.

¹²¹ FRÖHLICH, J. Nová plochá žárová pohřebiště knovízské kultury v jižních Čechách. In *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 1, 1983, s. 55-68.

¹²² BOUZEK, J. Knovízské kostrové pohřby v kamenných skřínkách. In *Varia archaeologica 2, Praehistorica 8*. Praha, 1981, s. 123-126.

ní jen 30 cm vysoká vrstva „prsti“. Natažená kostra měla orientaci východ-západ, v dolejší části pokryta kamennou plotnou. Ruce byly nataženy podél těla, nohy položeny křížem, hlava obrácena k severu. Nalevo od lebky se nacházela miniaturní nádobka (pravděpodobně okřínek), na téže straně u lebky jehlice a pod hlavou nůž. Jednalo se o nůž typu Dašice. Podle něj je možné zařadit hrob do doby H A1. Dle autora se jedná tedy o III. či ranou IV. fázi knovízskou (K). V blízkosti kostrového hrobu se vyskytovaly prosté žárové. Dalším nalezištěm se staly Lovosice, okr. Litoměřice – Zde se našel náramek Ø90 mm, 18 mm široký, dutý a svinutý pás úzkého bronzového plechu, 200 mm dlouhý, pravděpodobně rozvinutý z terčové spirály. Náramek lužického typu je v Čechách vzácný. Časově patří do H A1. Hrob pravděpodobně patří do knovízské kultury. Dále se jedná o Most-Kopisty- Na místě posunovacího nádraží v Kopistech. Kostra byla obložena fonolitovými deskami. Našly se dva spirálové náramky, dutý náramek se špičatými konci a jehlice se svinutou hlavicí. Nálezy jsou typické pro období B D. Keramika se řadí do přechodného mohylo-knovízského období, nejspíše fázi K II. Tento hrob by se pravděpodobně mohl vyložit jako doklad přežívání staršího zvyku. Žatec byl pravděpodobně významným střediskem, jehož náčelníci kontrolovali větší část středního Poohří. Žatec, u cesty do Čeradec – Bližší údaje nelze zjistit. Hrob obsahoval nůž s trnem a zlomky druhého podobného, drobné zlomky bronzového koflíku, dvě jehlice, meč typu Högl, keramický cedník a zlomky dvojdílných džbánkovitých koflíků fáze K IV. Bronzy autor přidělil ke stupni HA 1. Žatec, poloha Černovka, jihovýchodně od města – Tady se jedná o ženský kostrový pohřeb v kamenné skřínce, který obsahoval etážovou nádobu, džbánkovitý koflík, jehlici se svinutou hlavicí a jehlice s ulomenou hlavicí, hliněný přeslen a kostěné šídlo. Nádoba datuje hrob do rané VI. fáze, do H B1.

Většinou se jedná o starší nálezy. Podrobnější popis uložení kostry se nám dochoval jen u hrobu z Holubic. Pohlaví pohřbené ženy bylo určeno jen v hrobě v Žatci-Černovce, ale podle výbavy byly určeny i ženské hroby z Mostu-Kopist a Lovosic a mužský hrob v Žatci s mečem. Další podobné žárové hroby v kamenných skřínkách velikosti kostrového hrobu jsou známy v knovízské kultuře ze Stránek u Žatce. Konstrukce tohoto hrobu i jeho inventáře svědčí o pohřbu výjimečně postaveného jedince. Pokud byla hrobům poskytnuta pečlivá úprava a byly-li jejich milodary výjimečně bohaté, nelze se zřejmě domnívat, že tak byli pohřbeni ti, kdo neměli nárok na rituální pohřeb (přestože mohli zemřít zvláštním způsobem, a proto jejich tělo nebylo vystaveno ohni). Rituální zvyky byly pravděpodobně, dle mínění autora, převzaty ze západu. Dynastické sňatky mezi náčelníckými rodinami kulturně

příbuzných kmenů se jeví jako běžné na podobném kulturním stupni. Stejně tak návštěvy poslů, kteří zastávali přední místo v kmenové hierarchii. Proto se snad může vyslovit domněnka, že kostrové pohřby v kamenných skřínkách jsou pohřby těch, kteří z nějakého důvodu přišli do Čech ze západu. Nejvíce výstižný se zdá názor, že pohřeb v kamenné skřínce byl u knovízského lidu vyhrazen čelným osobnostem, a že vedle žárového existoval i kostrový ritus v těchto skřínkách. Je však pravda, že k tomu docházelo vzácněji než příbuzných západnějších oblastech.¹²³

7.3 Způsoby ukládání

Žárová pohřebiště mají podobný charakter na celém území západního a severního okruhu popelnicových polí v Čechách. Převažují popelnicové hroby. Jako urna mohla posloužit zásobnice, velká dvojkónická nádoba, amfora či další jiný tvar. Tvar jámy a způsob jakým byl hrob uložen, taktéž množství milodarů a jejich způsob uložení, má mnoho variant. Dochází ke spalování lidských ostatků spolu se zvířecími. Co se týká západočeských hrobů v mohylách, lze rozlišit čtyři skupiny.

- a) Spálené kůstky jsou uloženy na úrovni mohyly na hromádce nebo jsou rozloženy ve větším, podélně orientovaném prostoru. Milodary skládající se z bronzových předmětů a nádob, či jejich částí, jsou uloženy na úrovni povrchu kolem pohřbu nebo dokonce i na něm. Výjimku tvoří hrob přikrytý kamenným kuzelem, kolem kterého jsou rozloženy nádoby, ojediněle roztroušený pohřeb kolem prázdného kuzele nebo uložení pohřbu z části na úrovni země na hromádce a z části v nádobě. Jedná se pravděpodobně o nejstarší skupinu. Podle J. Bouzka se tento způsob pohřbívání řadí do stupně B D.
- b) Spálené kůstky jsou nasypány do menší jamky, která je zahloubená pod úrovní povrchu. Nádoby se nachází na úrovni povrchu nebo v jamce. Tento stupeň spolu s následujícím zmíněným náleží do období Ha A1-2, jak míní J. Bouzek, existovaly tedy snad současně.
- c) Spálené kůstky se nachází v nádobě, která je společně s milodary na úrovni povrchu.

¹²³ BOUZEK, J. Knovízské kostrové pohřby v kamenných skřínkách. In *Varia archaeologica 2, Praehistorica 8*. Praha, 1981, s. 123-126.

- d) Spálené kůstky jsou vloženy na dno nádoby, která je částečně zahlobena do jamky. Dno jamky mohlo být vyložené kamenem. Nachází se i situace, kdy je popelnice podepřena kameny nebo je kolem ní vystavěna zídka. Tato skupina je zřejmě nejmladší. Bývá jí připisován stupeň Ha A2 až Ha B1.¹²⁴

Jako popelnice se nejčastěji uplatňovaly tvary nádob jako je zásobnice nebo okřín. Jako milodar mohla posloužit keramická nádoba nebo bronzový předmět, popřípadě další předměty. Pohřby byly situované uprostřed věnce z řídce osazených kamenů nebo valounů. Vymezený prostor mohl být také tvořen kruhem do červena vypálené země. Vnější označení hrobu máme doložena pomocí kulových jamek v těsné blízkosti uren. Ve způsobu ukládání milodarů je známá značná variabilita. Objevují se pouhé zlomky nádob uložené v urně, vně i pod ní.¹²⁵

Ve štítarském stupni knovízské kultury v pozdní době bronzové se vyskytují převážně žárové pohřby. To ovšem neznámá, že by se kostrové vůbec neobjevovaly, ba naopak. Přesto lze říci, že výskyt kostrových pohřbů v sídlištních jámách klesá. V kostrových hrobech jsou zemřelí uloženi v natažené poloze na zádech, někdy s pokrčenýma nohama. Určení ke světovým stranám není možné. Orientace skeletu je různorodá. Větším výskytem a vnitřním uspořádáním hrobové výbavy žárového pohřbu je dána najevo určitá kontinuita s předchozím vývojem. Podle zjištěných informací převažuje i vkládání milodarů do samotné popelnice. Tento případ lze vyložit i tak, že za posmrtný příbytek je považována popelnice i její vnitřní prostor. Předchozí situace nám dokládá naprostou odlišnost od zvyků jiných kultur. Například lužická kultura mívá výbavu rozloženou i kolem popelnice a záhrobní prostor tvoří celá hrobová jáma. Jako ale ve všech případech nelze říci, že se jedná o stoprocentní neomylné pravidlo.¹²⁶

Konkrétní strukturace pohřebišť z období lidu popelnicových polí (např. porovnání mužských a ženských, bohatých a chudých hrobů) dopodrobna zjišťována nebyla. Lze se ovšem domnívat, že konkrétní hroby byly uspořádány na základě postupného umírání členů rodiny a to vždy v řadě. To znamená, že jedna řada odpovídala jedné rodině. Pohřebišťe jsou vázána na okolní prostředí, tedy osídlení. Nenašlo se žádné absolutně mimo sídelní areál. Rozkládají se v blízkosti osad. Některá se nachází i na okrajích sídlišť nebo přímo na

¹²⁴ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 230. ISBN 978-80-86124-78-0.

¹²⁵ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 230. ISBN 978-80-86124-78-0

¹²⁶ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 232. ISBN 978-80-86124-78-0

sídlištích. Je tomu tak zejména u naší knovízské kultury (konkrétně štítarský stupeň). V obvyklých případech se pohřebiště objevuje ve vzdálenosti několik set metrů od sídliště. Odborníci se též domnívají o vzájemné propojenosti pohřebiště pro více osad. Oproti tomu je ale známa situace, kdy pohřebiště sestávají jen z několika málo hrobů. Jako pracovní hypotéza by mohly být použity názory o dlouhodobých (stabilních) sídlištích a o krátkodobých sídlištích, která existovala jen po několik chronologických fází.¹²⁷

Nepoměr mezi počtem sídlištních nálezů k malému počtu pohřebišť v prostředí knovízské kultury nás vede k domněnce, že část knovízské populace nebyla pohřbívána obvyklým způsobem. Hustota pohřebišť v jednotlivých oblastech totiž kolísá. V některých místech pohřebiště i zcela chybí (př. Kutnohorsko, Čáslavsko). Tato tendence je doložena i v jižních Čechách, kde ploché žárové hroby jsou koncentrovány v oblasti středního a dolního Pootaví. Mohylová pohřebiště jsou oproti tomu rozšířena v poměrně pravidelné síti všech jihočeských sídelních oblastech.¹²⁸

7.4 Problematika kostrových hrobů – antropologické určování

O námi zkoumaném období nemáme příliš konkrétní antropologické poznatky. První pokusy o poznání tělesných vlastností lidí a struktury tehdejších populací si proto kladou za cíl jen poznání základních antropologických rysů. Nemůžeme tedy očekávat nějaké komplexní řešení dané problematiky a to i kvůli nedostatku dochovaného materiálu. V současnosti existují dva názory na rozvíjení se civilizace knovízské kultury. Podle dřívějšího názoru dochází ke styku nositelů několika kultur a tzv. stmelovacím procesem různorodých kulturních i populačních proudů předchozího období vytváří novou smíšenou kulturu. Základními prvky, které vstupují do stmelovacího procesu, mají být především autochtonní skupiny lidu kultury únětické. Druhou podstatnou složkou je masová invaze lidu kultury lužické, který zaujímá zejména severovýchodní oblast českého území. Jednotlivé proudy mají zasahovat ovšem i oblasti ostatní s výjimkou jihu. Tento lid měl své mrtvé spalovat. Další vývoj této populace v kultuře mladolužické nasvědčuje míšení s fyzicky odlišnými antropologickými formami. Vzniká tak struktura s vyšším stupněm heterogenity, jejíž antropologické zhodnocení je dle autorů obtížné. Třetím prvkem pozdně bronzové formace je lid s kulturou mohylovou, který přichází do Čech od jihovýchodu, nejspíš

¹²⁷ JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008, s. 235. ISBN 978-80-86124-78-0

¹²⁸ Tamtéž.

z Podunají. Antropologické nálezy představitelů této kultury nejsou a tudíž i o jeho fyzických vlastnostech není nic známo. Podle staršího názoru tedy populace knovízské kultury vzniká stmelením těchto uvedených hlavních prvků. Znamená to tedy, že základ tvořil lid lužické kultury, novější názory však tuto teorii opouští a považují knovízský lid za novou skupinu, jejíž vztah k autochtonnímu obyvatelstvu i lužickému lidu je cizorodý. Původ je tedy pravděpodobně spjat s oblastí kultury mohylové. Ze staršího období knovízské kultury nemáme kostrové pozůstatky. Při předpokládané heterogenitě skupiny nelze tedy uvažovat, že by antropologický rozbor žárových pozůstatků mohl vést k nějakému rozhodujícímu výsledku. V mladší historicko-vývojové fázi knovízské skupiny se vedle přežívajícího žárového pohřebního ritu vyskytují hroby kostrové, jak už bylo dříve zmíněno. Ne u všech situací však můžeme mluvit o pohřbu. Je tomu tak kvůli poloze pozůstatků, kterou lze interpretovat jako pohození. Základní pieta, která je obvykle s pojmem pohřbu spojena, je více než pochybná. U takto uložených osob musíme tedy předpokládat, že se nějakým způsobem lišily nebo vyřadily z normální (žárovým ritem pohřbívané) populace. Důvod nepietního pohřbu mohl sice být morální nebo obecně společenský, ale není vyloučeno, že motivem mohla být i příslušnost k etnicky cizí skupině. Kromě pohřbů žárových a kostrových se objevují ještě lidské kostrové pozůstatky v knovízských odpadních jámách. Jedná se o izolované kosti nebo zlomky kostí, v nejlepším případě o tělní část. Tyto pozůstatky jsou doprovázeny kostmi zvířat a dalšími odpadními produkty. Ve většině případů nesou stopy, které lze přičíst antropofagii¹²⁹. Antropologický výzkum kostrových hrobů knovízské kultury¹³⁰ si kladl za cíl obecné zjištění antropologické charakteristiky jedinců a strukturu souboru, popřípadě evidovat i další poznatky. Dělo se tak kvůli nedostačujícímu vyjasnění etnického zařazení nálezů zkoumaného souboru a díky složitosti okolností. Zkoumaný soubor se skládal z nálezů získaných jednotlivě či v malých sériích při novějších archeologických výzkumech na různých českých lokalitách. Netvořil tedy populační jednotku, nebyl schopen podat základní demografické údaje, ani jednoznačně reprezentovat antropologickou strukturu daného období. Veškeré zjištěné skutečnosti lze tedy považovat jen jako orientační. Soubor tvoří nálezy, u kterých lze předpokládat jakoukoli, třeba i odchylnou formu pohřbu. Podle J. Hraly lze onen soubor datovat do rozmezí let 1100 až 700 před naším letopočtem, přičemž většina nálezů patří do období kolem roku 1000 před n. l. Kostrové pozůstatky byly

¹²⁹ Lidojedství.

¹³⁰ CHOCHOL, J. Antropologická problematika kostrových hrobů Knovízské kultury v Čechách. In *Památky archeologické* 62, s. 324-358.

zpracovány běžnými antropologickými metodami. Největší pozornost byla věnována metrickým a deskriptivním znakům lebek. Hodnocení postkraniálního skeletu je zaměřeno na celkovou fyzickou robusticitu, stupeň vytvoření svalových úponů a výpočet tělesné výšky, k němuž v zájmu srovnatelnosti jsou použity Manouvrierovy tabulky. Na celém skeletu byly sledovány abnormality, patologické vlivy i další vzácné zjevy.

Nálezy pochází z různých míst. Jedná se o Kralupy nad Vltavou, Kutnou Horu, Poříčany, Skyřice, Břešťany, Louny, Ervěnice, Debrno, Prahu-Veleslavín, Líbeznice, Slavětín, Petrohrad, Jiřice, Roztoky, Kolín, Radonice nad Ohří, Roztoklaty, Štolmíř, Chrastenice, Široké Třebčice, Prahu-Hloubětín, Lipenec, Břvany, Noutonice, Bílinu, Kamennou Vodu a Čížkovice.

K dispozici byly pozůstatky 49 osob. Z toho bylo 31 dospělých a 18 dětí a nedospělých jedinců. Určeno bylo 19 mužů a 9 žen. Ve zbývajících třech případech nebylo zjištění sexuální příslušnosti možné pro nedostatek určujících znaků. Co se týká věkové struktury zkoumaných osob, jsou zastoupeny téměř všechny skupiny. Pouze jediná, 30-40 let, chybí. Z 12 dětí zemřelo jedno jako novorozenec až kojeneček, dalších 7 do šestého roku, a 4 mezi 6 a 12 rokem. Šest jedinců zemřelo v období dospívání mezi 14 a 18 rokem. Sedm případů se týká začínající a časně dospělosti. Nejvyšší počet úmrtí se objevuje ve stadiu plné dospělosti. Známe případ i značně vysokého věku. Jedná se o druhý stupeň stadia plné dospělosti 50-60 roků a dokonce i samotné stáří nad 60 let. Průměr dožitého věku vychází na 31,3 roků.

Metrické znaky byly zjišťovány na všech měřitelných pozůstatcích série. Pro souborné zpracování ale byly použity jen pozůstatky dospělých jedinců. U obličejové části bylo zkoumáno utváření nosního kořene, postavení jařmových kostí, výška mandibuly¹³¹, postavení úhlů ramen mandibuly, zubní skus a zdravotní stav chrupu¹³². Na kostech postkraniálního skeletu zejména robusticita celkové tělesné stavby, intenzita vytvoření reliéfu svalových úponů a absolutní velikost morfologických částí (kloubní hlavice, kůstky ruky a nohy). Tyto znaky autor považuje za obecně charakteristické a domnívá se, že podávají jasný obraz antropologických vlastností jedince i skupiny. Mě osobně ale nejvíce zajímají různé abnormality a neobvyklé situace. I když je pravda, že je velmi obtížné říci, co vlastně

¹³¹ Dolní čelist.

¹³² Jako zajímavost bych zde ráda uvedla informaci ohledně stavu chrupu dospělých jedinců. Osoby ze zkoumaného souboru měly zpravidla chrup zdravý, později však (přibližně po třicátém roce života) docházelo k tvoření zubního kazu a ke ztrátám zubů. Vše nasvědčuje tomu, že zuby s kazem bývaly radikálně odstraňovány. Odnětí bylo pravděpodobně prováděno odborně.

normální je. Zvláštní pozornost věnuji násilným zásahům na kostrách a eventuální možnost průvodních stop antropofagie.

Ve zkoumaném souboru jsou anatomické a morfologické odchylky málo početné. Objevuje se persistence čelního švu, mírná forma maxilární prodentie, perforace loketní jamky na pažní kosti a kostěný výběžek na distální části pažní kosti. Objevil se i případ totální atrofie alveolární části mandibuly u starého muže. Mezi abnormální jevy lze zařadit i nepravidelný tvar mozkovny, který se blíží tzv. věžovité lebce. Četnější jsou případy, které se pohybují na pomezí normálních stařeckých změn a patologických deformací. Do zvláštní skupiny náleží za života utrpená zranění, následky nehod či násilí. Tato poškození u konkrétních jedinců byla dokonale zhojena. Je tedy zřejmé, že k nim došlo delší dobu před smrtí. Ve dvou případech se ale díky pozorování zjistila další zajímavá informace. U jednoho z mužů a u jedné ženy se na mozkovnách ve spánkových a temenně-týlní oblasti našly zvláštní mělké prohloubeniny. Ty pravděpodobně vznikly dlouhodobým tlakovým působením předmětů nošených na hlavě. U muže se tak mohlo stát nošením přilby (tlakem polštářů), u ženy čelenkou, čepci, popruhy a podobně. Co se týká stop násilných zásahů na kostrách, předpokládalo se, že se díky dosavadním zkušenostem ve větším počtu objeví. Jedná se o charakteristické stopy, které na kostech zanechává manipulace spojená s antropofagií. Na mysli mám typické mnohočetné zářezy v okolí končetinových kloubů, záseky, stopy tříštění za účelem získání morku z dlouhých kostí nebo mozku z lebky, stopy úpravy (například pečení – opálené konce kostí a tzv. anatomická zachovalost, což znamenalo tepelnou konservaci organické kostní hmoty). Ať jsou naše domněnky jakékoli, nelze v žádném případě antropologicky dokázat, že se jedná skutečně o kanibalismus. Násilných stop se ale vyskytuje velké množství. V našem případě šlo u 12 osob rozpoznat zásahy, kterými byla postižená osoba usmrcena, či bylo-li tělo oněm zásahům vystaveno po smrti ještě před pohřbením. J. Chochol se snaží obě varianty sloučit v jednu. Vzniká tak „ubíjení, které pokračovalo, ačkoliv oběť již nežila“¹³³. Násilné zásahy lze kvalifikovat jako rozbíjení, tříštění a přerážení (opakované údery tupého předmětu, pravděpodobně klacku nebo kyje). Jako konkrétní případy lze uvést rozbití mozkovny úderem tupého předmětu (Kamenná Voda, nedospělý jedinec) nebo stopa záseku sekery do týlu mozkovny a známky násilného zpětného vytržení. Kromě uvedených příkladů se našly další stopy zásahů a to na dlouhých kostech postkranialního skeletu. Podrobnější rozbor, jako zda se jednalo o přerážení končetin či o

¹³³ CHOCHOL, J. Antropologická problematika kostrových hrobů Knovízské kultury v Čechách. In *Památky archeologické* 62, s. 354.

drastický způsob členění, není možný. J. Chochol dále popisuje lokalizaci zásahů i věkovou skupinu, která jimi byla nejvíce postižena. Z uvedených informací vyplývá, že nejčastěji postiženým místem byla mozkovna. Poměrně časté bylo také rozbíjení obličeje. Lze také vyslovit domněnku, že násilí nebyli lidé vystavováni až posmrtně. Právě naopak, násilí bylo zřejmě příčinou smrti daných osob. A co víc, účelem nebylo prosté zabití oběti. Samotné údery do obličeje, totiž jako účel prostého zabití, byly naprosto nevhodné a zbytečné. Podobně tomu bylo i v případě zásahů na těle. Zjištěné informace tedy svědčí spíše pro brutální, emoční a kolektivní akt. Je třeba také poukázat na fakt, že mezi postiženými jedinci jsou ženy zastoupeny pouze jednou dospívající dívkou. Lze tedy předpokládat, že oběťmi brutálního násilí se stávali zejména muži a v menším počtu děti. Nakonec bych ráda zmínila, zda k podobným situacím docházelo z důvodu etnických vztahů či kvůli vztahům společenským. Ze zjištěných informací se můžeme přiklánět spíše k druhé možnosti. Je ale třeba dodat, že ani fyzický zjev, ani etnická příslušnost ve volbě oběti nemusela hrát rozhodující roli.¹³⁴

Na základě uvedeného článku byly shrnuty závěry a vysloveny odpovídající názory. Je ale třeba dodat, že ve zkoumaném souboru nebyly zdaleka zastoupeny všechny možné skupiny kostrových pohřbů. Podle J. Hraly (jak uvádí v následném komentáři k Chocholově studii o sídlištních pohřbech knovízské kultury) se J. Chochol zaměřil pouze na první skupinu kostrových nálezů na sídlištních knovízské kultury. Jedná se o nálezy celých nebo téměř úplných těl. Nálezy s nimiž autor původního článku pracoval, náležely období Ha A2, tedy již vyvinuté knovízské kultuře. Datování bylo ověřeno metodou 14C¹³⁵. Kostrové nálezy se řadí tedy spíše k objektům mladší a pozdní vývojové fáze knovízské kultury. Z toho tedy logicky vyplývá, že jsou naprosto postrádaný nálezy staroknovízské. Proto tedy tento soubor a s ním i výše uvedené závěry nemohou posloužit jako obecně platný vzorek populačního celku knovízské kultury. Je tedy nutné upozornit, že se jedná o jednu část společnosti. Ideální vzorek, který by nám mohl podat jasnější obraz dobových zvyklostí a původu i podobě

¹³⁴ CHOCHOL, J. Antropologická problematika kostrových hrobů Knovízské kultury v Čechách. In *Památky archeologické* 62, 1971, s. 324-358, 360-361,363.

¹³⁵ Metoda 14C je radiouhlíková metoda, která má v archeologii nejširší použití. Její základy byly položeny v roce 1949 W. Libbym. Tato metoda je založena na sledování poměru izotopu uhlíku 14C ku 12C a to v pozůstatcích živých organismů. Radioaktivní forma uhlíku se fotosyntézou dostane do rostlin a odtud dále do potravinového řetězce. Příjem radioaktivního uhlíku končí přerušením účasti v koloběhu (smrtí organismu). Od tohoto okamžiku začíná přeměna 14C s poločasem 5730 let. Množství 14C ve vzorku se určuje různými způsoby, přičemž se zpřesňují výsledky a snižuje velikost vzorku. Následné naměřené radiokarbonové datum má pravděpodobnostní charakter, do kterého lze vzorek datovat s jistou pravděpodobností. Kvůli této metodě bylo nutné zavést metodu nazývanou kalibrací a s tím související kalibrační křivku. Použitelnost radiokarbonové metody je omezena stářím asi 40-60 tisíc let.

knovízského lidu, by se musel opírat o pohřby žárové, které by byly chronologicky rovnoměrně zastoupené a geograficky stejně rozložené.

Na závěr této problematiky je ale nutné říci, že přínos spolupráce antropologie s archeologií je opravdu přínosný a žádoucí. Přínos v článku J. Chochola vidím stejně jako J. Hrala v tom, že se podařilo vysledovat určitou tělesnou podobu určité skupiny obyvatelstva mladší knovízské kultury a dále (a to hlavně), že se zjistila příčina smrti příslušníků dané společnosti (zabití).

8. Konkrétní příklad knovízských hrobů – polykulturní Čakovice¹³⁶

Informace, které zde prezentuji, pochází ze zjišťovacího a následného záchranného archeologického výzkumu. Ten byl proveden na části parcely číslo 1309/26 v k. ú. Čakovice v Praze 9. Vlastní lokalita se nachází na jihovýchodním okraji městské části Praha 9 – Čakovice, východně od ulice Oderská. Povrch terénu je rovinný s nadmořskou výškou okolo 258 m n. m. V současné době je pozemek zemědělsky využíván. Samotné terénní práce zjišťovacího výzkumu probíhaly od 11. 3. 2008 do 8. 4. 2008 na ploše 13 000 m².

Za odborného dohledu byly realizovány mechanizací zjišťovací sondy č. 100 – 800. Zaměřeno bylo dno a povrch jednotlivých sond. Sondy byly ručně začištěny, v některých případech rozšířeny, kresebně i fotograficky zdokumentovány. Jednotlivé stratigrafické jednotky byly ovzorkovány a na závěr polohopisně a výškopisně zaměřeny totální stanicí.

Toto naleziště bylo již dříve archeologicky zkoumáno. Byly zde nalezeny i artefakty pocházející z paleolitu. Nás ale zajímá doba bronzová. Mladší a pozdní dobu bronzovou reprezentovalo silně koncentrované osídlení západní a jihovýchodní části obce. Během archeologického výzkumu bylo určeno velké množství zahloubených sídlištních objektů, několik hrobů a kruhový areál vymezený příkopem (patrně sloužil ke kultovním účelům). Katastr Čakovic je tedy územím s archeologickými nálezy ve smyslu zákona 20/1987 Sbírky o státní památkové péči.

Cílem zjišťovacího výzkumu bylo určení absence/presence archeologických situací či památek a pokud by byla potvrzena jejich existence, tak následné určení rozsahu, důležitosti a stupně ohrožení. V případě pozitivního nálezu také stanovení dalšího vhodného postupu

¹³⁶ Získané informace pochází z Nálezové zprávy ze zjišťovacího archeologického výzkumu prováděného při akci: „Obytný soubor 5 bytových domů v Praze – Čakovicích“ vytvořenou společností Archeo Pro o.p.s. v roce 2008.

vedoucího k dokumentaci ohrožených archeologických situací a záchraně archeologických nálezů.¹³⁷

Archeologické situace byly zachyceny ve třech zjišťovacích sondách. Zjišťovací sondy byly vedeny v rovnoběžné ose ve směru Z-V. Délka jednotlivých zjišťovacích sond byla od 123 m do 130 m. Maximální šířka v rozšíření některých sond činila 4 m.

Ve východní části sondy označené číslem 800 byl zachycen výkop SJ 805, obsahující žárový hrob SJ 806 (výplň SJ 807). Kremační pozůstatky jedince byly uloženy do keramické amfory a překryty mísovitou nádobou. Podle charakteru keramického materiálu mohl tento hrob být přiřazen období knovízské kultury.

8.1 Přehled stratigrafických jednotek sond 100 – 800 zjišťovacího archeologického výzkumu¹³⁸

Sonda 100	101 – podloží tvořené šedavě žlutou spraší, 102 – výkop (výplň SJ 103), 103 – šedavě středně hnědá hlína tvořená 70 % hlíny a 30 % spraše, 104 – šedavě středně černá orná půda
Sonda 200	201 – podloží tvořené šedavě žlutou spraší, 202 – šedavě středně černá orná půda
Sonda 300	301 – podloží tvořené šedavě žlutou spraší, 302 – výkop (výplň SJ 303, SJ 304), 303 – žárový hrob, 304 – šedavě tmavě hnědá uloženina tvořená 80 % hlíny a 20 % spraše, 305 – šedavě středně černá orná půda
Sonda 400	401 – podloží tvořené šedavě žlutou spraší, 402 – výkop (výplň SJ 303, SJ 304), 403 – kostrový hrob (?), 404 – hnědavě černá uloženina tvořená 70 % hlíny a 30 % spraše, 405 – šedavě středně černá orná půda
Sonda 500	501 – podloží tvořené šedavě žlutou spraší, 502 – šedavě středně černá orná půda
Sonda 600	601 – podloží tvořené šedavě žlutou spraší, 602 – šedavě středně černá orná

¹³⁷ BUREŠ, M. – DRÁPELA, L. *Nálezová zpráva ze zjišťovacího archeologického výzkumu prováděného při akci: Obytný soubor 5 bytových domů v Praze – Čakovicích*. Praha, 2008.

¹³⁸ BUREŠ, M. – DRÁPELA, L. *Nálezová zpráva ze zjišťovacího archeologického výzkumu prováděného při akci: Obytný soubor 5 bytových domů v Praze – Čakovicích*. Praha, 2008.

	půda
Sonda 700	701 – podloží tvořené šedavě žlutou spraší, 702 – výkop (výplň SJ 703, SJ 704), 703 – kostrový hrob (?), 704 – hnědavě černá uloženina tvořená 70 % hlíny a 30 % spraše, 705 – šedavě středně černá orná půda
Sonda 800	801 – podloží tvořené šedavě žlutou spraší, 802 – výkop (výplň SJ 803, SJ 804), 803 – kostrový hrob, 804 – hnědavě černá uloženina tvořená 70 % hlíny a 30 % spraše, 805 – výkop (výplň SJ 806, SJ 807), 806 – žárový hrob, 807 – šedavě tmavě hnědá uloženina tvořená 80 % hlíny a 20 % spraše, 808 – šedavě středně černá orná půda

Pohřební aktivitu v mladší době bronzové doložily dva žárové hroby SJ 302 a SJ 805, které byly určeny v sondě 300 a 800. Podle charakteru archeologického materiálu identifikovaného v rámci těchto objektů je lze přiřadit knovízské kultuře. Dále objekt 102 (reprezentuje lineární žlábek kruhového půdorysu, který byl zachycen předstihovým záchranným archeologickým výzkumem na sousední parcele) lze také datovat do mladší doby bronzové.

Zjišťovací archeologický výzkum dokumentoval 2 žárové hroby knovízské kultury, 4 kostrové hroby, 1 kruhový žlábek. Plošně zkoumán byl 1 žárový hrob knovízské kultury a 1 kostrový hrob kultury se šňůrovou keramikou.

Tuto lokalitu je tedy možné interpretovat jako polykulturní plošně rozsáhlý pohřební areál využívaný kulturou se šňůrovou keramikou a později v mladší době bronzové kulturou knovízskou.

V červnu a červenci roku 2008 následoval předstihový archeologický výzkum před výstavbou pěti bytových domů při Oderské ulici v Praze 9 – Čakovice. Prostor výzkumu provedeného v roce 2008 sousedil s plochou výzkumu provedeného ve stejné lokalitě v roce 2007. Vzájemně na sebe navazovaly i zjištěné archeologické situace.

Během výzkumu prováděného společností Archeo Pro o.p.s. bylo prozkoumáno 25 často bohatě vybavených kostrových hrobů kultury se šňůrovou keramikou, 32 žárových hrobů knovízské kultury, 1 kostrový hrob z doby stěhování národů a 2 nedatované kostrové hroby. S pohřebním areálem knovízské kultury zřejmě souvisely i tři kruhové žlábků

výzkumem dokumentované. Dále byl objeven 1 zahloubený řivnáčský výrobní objekt, 1 řivnáčská chata a 1 novověký obdélný lineární žlábek. Plocha výzkumu prováděného v roce 2008 (nachází se mezi plochou výzkumu z roku 2007 a plochou prozkoumanou v padesátých letech dvacátého století B. Soudským) patrně reprezentuje těžiště pohřebních aktivit knovízské kultury na této lokalitě.¹³⁹

8.2 Přehled archeologických situací datovaných do období knovízské kultury

Objekt	Tvar	Rozměry	Max. hloubka	Výplň	Interpretace
000300	kruhový	-	-	000301, 000302, 000303	žárový hrob
000400	kruhový	-	-	000401, 000402	žárový hrob
000600	kruhový	průměr 78 cm	30 cm	000601, 000602	žárový hrob
000700	kruhový	průměr 43 cm	13 cm	000701, 000702	žárový hrob
000900	kruhový	průměr 39 cm	10 cm	000901, 000902	žárový hrob
001100	kruhový	-	-	001101, 001102	žárový hrob
001900	kruhový	průměr 60 cm	7 cm	001901, 001902	žárový hrob
003100	kruhový	průměr 39 cm	12 cm	003101, 003102	žárový hrob
003400	kruhový	průměr 42 cm	6 cm	003401, 003402	žárový hrob
003600	-	-	-	003601, 003602	patrně žárový hrob
003700	nepravidelně kruhový	79 x 64 cm	11 cm	003701, 003702	žárový hrob
003800	kruhový	průměr 77 cm	36 cm	003801, 003802	žárový hrob
004000	nepravidelně kruhový	průměr 66 cm	10 cm	004001, 004002	žárový hrob
004100	kruhový	průměr 72 cm	22 cm	004101, 004102	žárový hrob
004200	kruhový	průměr 68 cm	14 cm	004201, 004202	žárový hrob
004300	-	-	-	004301, 004302	patrně žárový hrob

¹³⁹ Informace poskytl Lukáš Drápela.

004800	kruhový	průměr 47 cm	9 cm	004801, 004802	žárový hrob
005000	kruhový	průměr 65 cm	38 cm	005001, 005002	žárový hrob
005100	kruhový	průměr 54 cm	16 cm	005101, 005102	žárový hrob
005200	téměř kruhový	průměr 45 cm	11 cm	005201, 005202	žárový hrob
005300	kruhový	průměr 59 cm	22 cm	005301, 005302	žárový hrob
005600	kruhový	průměr 58 cm	13 cm	005601, 005602	žárový hrob
005900	kruhový	průměr 48 cm	15 cm	005901, 005902	žárový hrob
006000	-	-	-	006001, 006002	žárový hrob
006100	kruhový	průměr 44 cm	20 cm	006101, 006102	žárový hrob
006200	kruhový	průměr 39 cm	10 cm	006201, 006202	žárový hrob
006300	kruhový	průměr 64 cm	28 cm	006301, 006302	žárový hrob
006500	kruhový	průměr 75 cm	12 cm	006501, 006502	žárový hrob
006600	kruhový	průměr 93 cm	19 cm	006601, 006602	žárový hrob
006700	kruhový	71 cm	14 cm	006701, 006702	žárový hrob

8.3 Popis hrobů

Následuje stručný popis jednotlivých hrobů přiřazených knovízské kultuře.

8.3.1 Hrob 000300

Objekt byl identifikován již při skrývání ornice. V této situaci byla objevena amforovitá nádoba, která obsahovala kremační pozůstatky zemřelého (000302). Pod tímto pohřbem byla poté identifikována hrobová jáma. Stěny výkopu byly kolmé, dno mírně konvexní. Zásyp jámy tvořila šedavě černá hlína. Na dně hrobové jámy byla uložena amfora. V této nádobě se nacházely také kremační pozůstatky (000303).

8.3.2 Hrob 000400

Tento žárový hrob byl patrně narušen orbou. Hrobová jáma kruhového půdorysu byla zachycena jen z části. Zásyp byl tvořen šedavě hnědou hlínou. Na dně hrobové jámy byly uloženy dvě keramické nádoby. Kremační pozůstatky zemřelého nebyly zachyceny.

8.3.3 Hrob 000600

Hrobová jáma kruhového půdorysu o průměru 78 cm a hloubce 30 cm. Stěny výkopu byly konvexní, dno mísovité. Zásyp jámy byl tvořen šedavě tmavě hnědou hlínou. Na dně hrobové jámy byla nalezena amforovitá zásobnice, do které byly uloženy pozůstatky kremace.

8.3.4 Hrob 000700

Hrobová jáma kruhového půdorysu o průměru 43 cm a hloubce 13 cm. Stěny výkopu byly konvexní, dno mísovité. Zásyp jámy byl tvořen šedavě středně hnědou hlínou. Na dně hrobové jámy byla objevena etážovitá amfora, ve které se nacházely pozůstatky kremace.

8.3.5 Hrob 000900

Hrobová jáma kruhového půdorysu o průměru 39 cm a hloubce 10 cm. Stěny výkopu byly téměř kolmé, dno rovné. Zásyp jámy tvořila šedavě černá hlína. Na dně hrobové jámy se nacházela amfora, v které byly uloženy pozůstatky kremace. Amfora byla překryta miskou.

8.3.6 Hrob 001100

Tento žárový hrob byl určen již v nadloží. Hrobová jáma byla kruhového půdorysu o průměru 40 cm a hloubce 8 cm. Stěny výkopu byly konvexní, dno mísovité. Zásyp jámy byl tvořen hnědavě černou hlínou. Na dně hrobové jámy se nacházela amfora, v níž byly uloženy pozůstatky kremace.

8.3.7 Hrob 001900

Hrobová jáma opět kruhového půdorysu o průměru 60 cm a hloubce 7 cm. Stěny výkopu byly konvexní, dno rovné. Zásyp jámy tvořila hnědavě černá hlína. V hrobové jámě bylo identifikováno jen několik fragmentů keramiky s kremačními pozůstatky.

8.3.8 Hrob 003100

Hrobová jáma kruhového půdorysu o průměru 39 cm a hloubce 12 cm. Stěny výkopu byly konvexní, dno mísovité. Zásyp jámy byl tvořen šedavě hnědou hlínou. Na dně hrobové jámy se objevilo dno keramické nádoby, ve kterém se nacházela část pozůstatků kremace. Fragmenty keramiky se zjistily i mimo hrobovou jámu. Vše napovídá narušení hrobu orbou.

8.3.9 Hrob 003400

Hrobová jáma kruhového půdorysu o průměru 42 cm a hloubce 6 cm. Stěny výkopu opět mírně konvexní, dno rovné. Zásyp jámy tvořila šedavě hnědá hlína. Na dně hrobové jámy byly zjištěny dva fragmenty keramiky a několik fragmentů spálených lidských kostí. Zřejmě se jedná o silně narušený žárový hrob.

8.3.10 Hrob 003600

V dolní části nadloží se zachytily fragmenty keramiky. Zřejmě se jedná o hrob zničený orbou.

8.3.11 Hrob 003700

Hrobová jáma široce oválného půdorysu o rozměrech 79x64 cm a hloubce 11 cm. Stěny výkopu byly konvexní, dno rovné. Zásyp jámy byl tvořen šedavě hnědou hlínou. Na dně hrobové jámy bylo zachyceno dno keramické nádoby, která obsahovala pozůstatky kremace.

8.3.12 Hrob 003800

Hrobová jáma kruhového půdorysu o průměru 77 cm a maximální hloubce 36 cm. Stěny výkopu byly kaskádovité, dno konvexní. Zásyp jámy byl tvořen šedavě hnědou hlínou. Na dně hrobové jámy byla nalezena bikónická nádoba, která obsahovala pozůstatky kremace.

8.3.13 Hrob 004000

Hrobová jáma nepravidelně kruhového půdorysu o průměru 66 cm a hloubce 10 cm. Stěny výkopu byly téměř kolmé, dno rovné. Zásyp jámy byl tvořen šedavě hnědou hlínou. V hrobové jámě byla objevena keramická nádoba, která obsahovala pozůstatky kremace. Nádoba byla překryta miskou.

8.3.14 Hrob 004100

V tomto případě se jedná o hrobovou jámu kruhového půdorysu o průměru 72 cm a hloubce 22 cm. Stěny výkopu byly konvexní, dno mísovité. Zásyp jámy byl tvořen šedavě hnědou hlínou. Na dně hrobové jámy byla uložena bikónická nádoba, která obsahovala pozůstatky kremace.

8.3.15 Hrob 004200

Hrobová jáma kruhového půdorysu o průměru 68 cm a hloubce 14 cm. Stěny výkopu byly konvexní, dno rovné. Zásyp jámy tvořila šedavě hnědá hlína. Na dně hrobové jámy byla nalezena amfora, ve které byly uloženy pozůstatky kremace, bronzový nůž a jehlice. V těsné blízkosti urny byla zjištěna keramická miska a hrnek.

8.3.16 Hrob 004300

U tohoto hrobu bylo zachyceno několik fragmentů keramiky. Zřejmě se jedná o orbou zničený žárový hrob.

8.3.17 Hrob 004800

Hrobová jáma kruhového půdorysu o průměru 47 cm a hloubce 9 cm. Stěny výkopu byly konvexní, dno mísovité. Zásyp tvořila šedavě hnědá hlína. Na dně hrobové jámy bylo objeveno dno keramické nádoby, ve které byly uloženy pozůstatky kremace a část bronzové jehly. Tento hrob byl silně narušen. Části urny byly zachyceny ve žlábků po orbě.

8.3.18 Hrob 005000

Opět jáma kruhového půdorysu o průměru 65 cm a hloubce 38 cm. Stěny výkopu byly kaskádovité, dno rovné. Zásyp jámy byl tvořen šedavě hnědou hlínou.

8.3.19 Hrob 005100

Hrobová jáma kruhového půdorysu o průměru 54 cm a hloubce 16 cm. Stěny výkopu byly kaskádovité, dno mísovité. Zásyp jámy tvořila žlutavě hnědá hlína. Na dně hrobové jámy bylo objeveno dno amforovité nádoby, do které byly uloženy pozůstatky kremace a fragmenty bronzové jehlice.

8.3.20 Hrob 005200

Hrobová jáma kruhového půdorysu o průměru 45 cm a hloubce 11 cm. Stěny výkopu byly téměř kolmé, dno mírně konvexní. Zásyp jámy tvořila okrová sprašová hlína, která byla jen stěží rozeznatelná od podloží. Na dně hrobové jámy byla objevena amfora, do které byly uloženy kremační pozůstatky.

8.3.21 Hrob 005300

Hrobová jáma kruhového půdorysu o průměru 59 cm a maximální hloubce 22 cm. Stěny výkopu byly konkávní, dno mísovité. Zásyp jámy tvořila tmavě okrová sprašová hlína.

8.3.22 Hrob 005600

Hrobová jáma kruhového půdorysu o průměru 58 cm a maximální hloubce 13 cm. Stěny výkopu byly mírně konvexní, dno mísovité. Zásyp jámy tvořila šedavě hnědá hlína. Na dně hrobové jámy byla zachycena část keramické nádoby, do které byly uloženy pozůstatky kremace.

8.3.23 Hrob 005900

Hrobová jáma kruhového půdorysu o průměru 48 cm a hloubce 15 cm. Stěny výkopu byly téměř kolmé, dno rovné. Zásyp jámy tvořila šedavě hnědá hlína. Na dně hrobové jámy bylo zjištěno několik fragmentů keramiky a část pozůstatků kremace.

8.3.24 Hrob 006000

Na úrovni podloží bylo zjištěno několik fragmentů keramické nádoby, ve které bylo uloženo několik spálených lidských kostí. Zřejmě se jedná o orbou narušený žárový hrob.

8.3.25 Hrob 006100

Hrobová jáma kruhového půdorysu o průměru 44 cm a hloubce 20 cm. Stěny výkopu byly téměř kolmé, dno bylo mírně konvexní. Zásyp jámy byl tvořen šedavě hnědou hlínou. Na dně hrobové jámy se nacházela amfora, ve které byly uloženy pozůstatky kremace.

8.3.26 Hrob 006200

Tato hrobová jáma byla opět kruhového půdorysu o průměru 39 cm a hloubce 10 cm. Stěny výkopu byly konvexní, dno rovné. Zásyp jámy tvořila šedavě hnědá hlína. Na dně hrobové jámy bylo zachyceno dno keramické nádoby, ve které byly uloženy pozůstatky kremace.

8.3.27 Hrob 006300

Hrobová jáma kruhového půdorysu o průměru 64 cm a maximální hloubce 28 cm. Stěny výkopu byly konvexní, dno mísovité. Zásyp jámy tvořila tmavě okrová sprašová hlína. Na dně hrobové jámy byla objevena amfora, do které byly uloženy pozůstatky kremace.

8.3.28 Hrob 006500

Zjištěna hrobová jáma kruhového půdorysu o průměru 75 cm a maximální hloubce 12 cm. Stěny výkopu konvexní, dno téměř rovné. Zásyp jámy tvořila šedavě hnědá hlína. Na dně hrobové jámy byla nalezena amfora s vertikální kanelurou. V nádobě se nacházely pozůstatky kremace.

8.3.29 Hrob 006600

Hrobová jáma kruhového půdorysu o průměru 93 cm a maximální hloubce 19 cm. Stěny výkopu byly kaskádovité, dno rovné. Zásyp jámy tvořila šedavě hnědá hlína. V hrobové jámě byla zachycena amforovitá zásobnice, ve které byly uloženy pozůstatky kremace. Pod touto nádobou se nacházela miska a dvě menší nádoby.

8.3.30 Hrob 006700

Hrobová jáma kruhového půdorysu o průměru 71 cm a maximální hloubce 14 cm. Stěny výkopu byly konvexní, dno mísovité. Zásyp jámy tvořila šedavě hnědá hlína. V hrobové jámě bylo zachyceno dno keramické nádoby, ve které byly uloženy kremační pozůstatky.

Jak je patrné, průměr hrobové jámy nepřesáhl 1 m. Hrobové jámy byly spíše kruhového tvaru. Kremační pozůstatky byly ukládány do nádob, většinou se jednalo o amforu. Zřídka byla nádoba překryta další nádobou. Ojedinele se objevily i fragmenty spálených lidských kostí. Některé hroby byly zničeny zemědělskou orbou.

Během výzkumu bylo nalezeno 32 jedinců, z nichž většina spadá do období kultury se šňůrovou keramikou. Byly zjištěny také kontexty 002602 A (pravděpodobně náleží období stěhování národů) a 007102 (nelze časově zařadit), ale to už jen pro úplnost. Co se týká stavu zachovalosti, většina pozůstatků byla ve velmi špatném stavu. Obvykle se nalézaly části lebek, zubů nebo fragmenty těl kostí horních a dolních končetin. Z antropologického hlediska

je obtížné z dochovaných pozůstatků určit věk dožití, pohlaví, výšku postavy nebo eventuální poškození zdravotního stavu.¹⁴⁰

8.4 Seznam movitých nálezů časově zařazených knovízské kultuře¹⁴¹

Kontext		Druh nálezů	Materiál	Inventární číslo/a	Počet kusů	Poznámka
Objekt číslo	Výplň číslo					
000300	000301	nádoba	KE-N	A 376.378	1	
000300	000301		KE-on	A 376.379-392	14	
000300	000301		KE-t	A 376.393	83	
000300	000301		KE-tz	A 376.394-403	10	
000300	000301		KE-u	A 376.404	1	
000300	000301		KE-d	A 376.405	1	
000300	000302		KO-L	A 377.093	1	žárový
000400	000401	nádoba	KE-N	A 376.406-407	2	
000400	000401		KE-on	A 376.408	1	
000400	000401		KE-t	A 376.409	4	
000400	000401		KA	A 376.410	1	
000600	000601	střenka	BK	A 376.258	1	
000600	000601		KA-BI	A 376.321	1	
000600	000601	nádoba	KE-N	A 376.412	1	
000600	000601		KE-on	A 376.413-418	6	
000600	000601		KE-t	A 376.419	37	
000600	000602		KO-L	A 377.095	1	žárový
000700	000701	jehlice	BK	A 376.259	1	
000700	000701	nádoba	KE-N	A 376.420-421	2	
000700	000701		KE-on	A 376.422-435	14	
000700	000701		KE-t	A 376.436	104	
000700	000701		MZ	A 376.437	1	

¹⁴⁰ PRŮCHOVÁ, E. *Praha-Čakovice, Oderská: Antropologický posudek*. Plzeň, 2009.

¹⁴¹ Informace ze seznamu movitých nálezů id. č. výzkumu 8/08AP Čakovice, Oderská, 10BD, 1. část.

000700	000701		UHL	A 376.438	1	
000700	000702		KO-L	A 377.048	1	žárový
000900	000901	svítek	BK	A 376.260	1	
000900	000901	spirálky, svítky	BK	A 376.261-265	5	
000900	000901	jehlice	BK	A 376.266	1	
000900	000901	kel	KO	A 376.345	1	
000900	000901		ULI	A 376.346	1	
000900	000901	nádoba	KE-N	A 376.443	1	
000900	000901		KE-on	A 376.444	1	
000900	000901		KE-t	A 376.445	22	
000900	000901		KE-u	A 376.446	1	
000900	000902		KO-L	A 377.049	1	žárový
001100	001101	drátek	BK	A 376.267	1	
001100	001101	drátek	BK	A 376.268	1	
001100	001101	nádoba	KE-N	A 376.451-455	5	
001100	001101		KE-t	A 376.456	83	
001100	001101		UHL	A 376.457	1	
001100	001102		KO-L	A 377.051	1	žárový
001900	001901	drátek	BK	A 376.271	1	
001900	001901		KE-on	A 376.482-484	3	
001900	001901		KE-t	A 376.485	80	
001900	001901		KE-u	A 376.486-487	2	
001900	001901		KE-d	A 376.488-491	4	
001900	001901		MZ	A 376.492	3	
001900	001901		KO	A 376.493	1	
001900	001902		KO-L	A 377.056	1	žárový
003100	003101	nádoba	KE-N	A 376.562	1	
003100	003101		MZ	A 376.563	1	
003100	003102		KO-L	A 377.065	1	žárový
003400	003401		KE-on	A 376.570-573	4	
003400	003401		KE-t	A 376.574	23	

003400	003401		KE-u	A 376.575	1	
003400	003402		KO-L	A 377.068	1	žárový
003700	003701	jehlice	BK	A 376.274	1	
003700	003701	spirálky	BK	A 376.275	1	
003700	003701	řetízek	BK	A 376.276	1	
003800	003801	spirálky, svítky	BK	A 376.277-283	7	
003800	003801		ULI	A 376.358	1	
003800	003801	nádoba	KE-N	A 376.596-598	3	
003800	003801		KE-on	A 376.599-618	20	
003800	003801		KE-t	A 376.619	192	
003800	003801		KE-u	A 376.620	1	
003800	003801		KE-d	A 376.621-626	6	
003800	003802		KO-L	A 377.070	1	žárový
004000	004001		BK	A 376.284	1	
004000	004001	jehlice	BK	A 376.285	1	
004000	004001	nádoba	KE-N	A 376.635-638	4	
004000	004001		KE-oz	A 376.639-650	12	
004000	004001		KE-t	A 376.651	57	
004000	004001		KE-d	A 376.652-656	5	
004000	004002		KO-L	A 377.072	1	žárový
004100	004101		BK	A 376.286	1	
004100	004101		BK	A 376.287	1	
004100	004101	nádoba	KE-N	A 376.657-659	3	
004100	004101		KE-on	A 376.660-668	9	
004100	004101		KE-t	A 376.669	48	
004100	004101		KE-tz	A 376.670-671	2	
004100	004101		KE-u	A 376.672	1	
004100	004101		KE-d	A 376.673-675	3	
004100	004102		KO-L	A 377.073	1	žárový
004200	004201	kroužek	BK	A 376.288	1	
004200	004201	jehlice	BK	A 376.289	1	

004200	004201	nůž	BK	A 376.290	1	
004200	004201	nádoba	KE-N	A 376.676-677	2	
004200	004201		KE-on	A 376.678-695	18	
004200	004201		KE-t	A 376.696	53	
004200	004201		KE-u	A 376.697-698	2	
004200	004201		KE-d	A 376.699	1	
004200	004201		C	A 376.700	5	
004300	004301		KE-on	A 376.701-709	9	
004300	004301		KE-t	A 376.710	25	
004800	004801	jehlice	BK	A 376.291	1	
004800	004801	nádoba	KE-N	A 376.719-720	2	
004800	004801		KE-on	A 376.721-722	2	
004800	004801		KE-t	A 376.723	2	
004800	004801		KE-u	A 376.724	1	
004800	004801		KO	A 376.725	1	
004800	004801		KA	A 376.726	1	
004800	004802		KO-L	A 377.076	1	žárový
005000	005001	svítek	BK	A 376.292	1	
005000	005001	nádoba	KE-N	A 376.733-734	2	
005000	005001		KE-on	A 376.735-743	9	
005000	005001		KE-t	A 376.744	62	
005000	005001		KE-d	A 376.745	1	
005000	005002		KO-L	A 377.077	1	žárový
005100	005101	kroužek	BK	A 376.293	1	
005100	005101	nádoba	KE-N	A 376.746	1	
005100	005102		KO-L	A 377.078	1	žárový
005200	005201	nádoba	KE-N	A 376.747-748	2	
005200	005201		KE-tz	A 376.749-750	2	
005200	005202		KO-L	A 377.079	1	žárový
005300	005301	nádoba	KE-N	A 376.751	1	
005300	005302		KO-L	A 377.080	1	žárový
005600	005601	nádoba	KE-N	A 376.771	1	

005600	005601		KE-on	A 376.772-773	2	
005600	005601		KE-t	A 376.774	9	
005600	005601		KE-d	A 376.775-776	2	
005600	005602		KO-L	A 377.082	1	žárový
005900	005901	nádoba	KE-N	A 376.778	1	
005900	005901		KE-on	A 376.779-782	4	
005900	005901		KE-t	A 376.783	33	
005900	005902		KO-L	A 377.083	1	žárový
006000	006002		KO-L	A 377.084	1	žárový
006100	006101	nádoba	KE-N	A 376.784	1	
006100	006101		KE-t	A 376.785	1	
006200	006201	drátek	BK	A 376.296	1	
006200	006201		KE-on	A 376.786-787	2	
006200	006201		KE-t	A 376.788	127	
006200	006201		KE-u	A 376.789	1	
006200	006201		KE-d	A 376.790-791	2	
006300	006301	nádoba	KE-N	A 376.792	1	
006300	006301		KE-on	A 376.793	1	
006300	006301		KE-t	A 376.794	1	
006300	006302		KO-L	A 377.085	1	žárový
006500	006501	nádoba	KE-N	A 376.799	1	
006500	006501		KE-on	A 376.800-807	8	
006500	006501		KE-t	A 376.808	16	
006500	006502		KO-L	A 377.087	1	žárový
006600	006601	nádoba	KE-N	A 376.809-812	4	
006600	006601		KE-on	A 376.813-816	4	
006600	006601		KE-t	A 376.817	12	
006600	006602		KO-L	A 377.088	1	žárový
006700	006701	nádoba	KE-N	A 376.819-820	2	
006700	006701		KE-on	A 376.821-826	6	
006700	006701		KE-t	A 376.827	24	
006700	006701		KE-u	A 376.828	1	

006700	006701		KE-d	A 376.829-832	4	
006700	006702		KO-L	A 377.089	1	žárový

8.5 Řazení do jednotlivých fází dle J. Bouzka¹⁴²

Jelikož datuji knovízské nádoby nalezené v pohřbech, jedná se především o amfory nebo amforovité zásobnice. Tomu tedy i odpovídá stručný výpis charakteristických znaků pro jednotlivé fáze. Pro mé potřeby jsou tedy postačující následující informace.

Fáze I je představitelem pozdního mohylového stupně. Řadí se na rozhraní Br C2 a Br D. Typickým znakem jsou svisle žlábkované amfory s uchy v podhrdlí nebo mísy na plášťové nožce. Objevují se první zdobené amforovité zásobnice menších rozměrů, vzácně první dvojkónické nádoby.

Fáze II je nazývána „horizontem amfor (osudí) s válcovitým hrdlem“. Časově odpovídá stupni Br D. Keramické nádoby postrádají výraznější mohylové prvky. Amfory mají rovné válcovité hrdlo. Dvojkónické nádoby mají ostrý lom a horní část bez prohnutí. Menší amforovité zásobnice s obloukovitě rozevřeným hrdlem mají leštěný povrch a žlábkovanou výzdobu. Větší amforovité zásobnice jsou ještě blízké mohylovým.

(Raná) Fáze III se řadí na přelom stupňů Br D a Ha A1. V této fázi je možné spatřit počátky přicházejícího „halštatského“ vlivu. Amfory jsou esovitě profilované s mírně vydutým hrdlem. Hrdla amforovitých zásobnic jsou zejména válcovitá. Obecně mizí výzdoba spodních částí nádob. Dvojkónické nádoby jsou bez výraznější esovité profilace, horní části mají zaoblený lom.

(Střední) Fáze IV je přiřazena stupni HA A1 a zčásti i Ha A2. Příznačné je rozvinutí plynulé profilace, přičemž jsou zachovány pevné stavby nádob. Amfory jsou se silně vydutým hrdlem prohnuté pod okrajem. Amforovité zásobnice mají válcovité hrdlo a prohnutý spodek nebo jsou naopak nižší s hrdlem nálevkovitě rozevřeným. Dvojkónické nádoby s horní částí výrazně esovitě prohnutou.

(Klasická) Fáze V odpovídá přibližně konci stupně Ha A2 a počátku Ha B1. Keramické nádoby v této fázi získávají zřetelné „barokní tvary“. Vnitřní stavba nádob je

¹⁴² Autorem chronologického systému je Jan Bouzek narozený v roce 1935. Na základě podrobného studia keramického fondu vydělil šest vývojových fází knovízské kultury. Rozděluje přechodné (fáze K I-III) a střední období (starší část: fáze K III-IV a mladší část: fáze K V-VI). Poté následuje pozdní období, které již nese známky souvislosti se štítarským stupněm (fáze Št. I-III).

výrazně rozložena. Jednotlivé části tak vytváří zřetelný kontrast. Etážovité amfory (silně profilované) tak mohou působit, jakoby se vyskytovaly dvě nádoby na sobě. Dvojkónické nádoby esovitě profilované, občas s horizontálně žlábkovaným lomem. Spodek amforovitých zásobnic s nálevkovitým hrdlem je pod baňatým tělem prohnutý.

(Poklasická) Fáze VI odpovídá přibližně první polovině Ha B1. Projevuje se postupný rozpad keramického stylu Ha A a formuje se do nového. Etážovité nádoby jsou typické svým mírným prohnutím v podhrdlí, které přechází v kvadratickou profilaci výduti. To odpovídá i amforovitým zásobnicím. Hrdlo u takovéto nádoby je pak silně nálevkovitě rozevřeno. Dvojkónické nádoby jsou silně plynule profilované, bez lomu.¹⁴³

8.6 Seznam nádob časově řazených knovízské kultuře – datování

Kontext		Druh nálezů	Materiál	Inventární číslo/a	Zařazení do jednotlivých fází dle datování J. Bouzka
Objekt číslo	Výplň číslo				
000600	000601	nádoba	KE-N	A376.412	III - IV
000900	000901	nádoba	KE-N	A376.443	III
001100	001101	nádoba	KE-N	A376.451-455	II, II, II
003800	003801	nádoba	KE-N	A376.596-598	III
004000	004001	nádoba	KE-N	A376.635-638	III
004100	004101	nádoba	KE-N	A376.657-659	III (IV)
005000	005001	nádoba	KE-N	A376.733-734	IV
005100	005101	nádoba	KE-N	A376.746	?
005200	005201	nádoba	KE-N	A376.747-748	II

¹⁴³ LUTOVSKÝ, M. *Pravěká Praha*. Praha, 2005. ISBN 80-7277-236-8.

005300	005301	nádoba	KE-N	A376.751	V
006300	006301	nádoba	KE-N	A376.792	V – chybí hrdlo
006700	006701	nádoba	KE-N	A376.819-820	?

8.7 Charakteristika nádob

8.7.1 Nádoba 000600

Tato amforovitá zásobnice je zřetelně profilovaná. Hrdlo má válcovité. Spodek nádoby je výrazně prohnutý. Pokud by se měla časově zařadit, spadá do období přelomu stupně Br D/ Ha A1. Odpovídá tedy datování 1200 – 1100 př. n. l. Co se týká určení stupňů, podle zjištěných informací, řadím tuto nádobu do K III-IV.

8.7.2 Nádoba 000900

I v tomto případě se jedná o amforovitou zásobnici. Celkově je nádoba profilovaná. Spodek nádoby je opět prohnutý. Hrdlo je válcovité. Časově řadím do období přibližně 1200 – 1150 př. n. l. Jedná se tedy o stupeň K III.

8.7.3 Nádoba 001100

Všechny nádoby spadají do stupně K II. Časově odpovídá stupni Br D, tedy přibližně 1250 – 1200 př. n. l. První nádoba je dvojchá mísa, další amfora s rovným válcovitým hrdlem a prohnutým spodem. Poslední uvedená pod tímto číslem je pak hrncovitá nádoba s uchem, zřetelné profilace s lehce vydutým tělem. Hrdlo je nálevkovitě rozevřené.

8.7.4 Nádoba 003800

V tomto případě se jedná o dvojkónickou nádobu bez výraznější esovité profilace. Lomy jsou zaoblené. Spodek nádoby je výrazně prohnutý. Spadá do stupně K III, tedy časově 1200 – 1150 př. n. l.

8.7.5 Nádoba 004000

Nádoba označená pod tímto číslem odpovídá stupni K III. Jedná se tedy již o koflík. Je zřetelné, že nádoba měla ucho na jedné stěně. Dno je výrazně zaoblené, zúžené a vystouplé. Koflík je esovitě profilovaný. Hrdlo je mírně rozevřené. Řadí se na přelom Br D/Ha A1. Časově lze tedy zařadit na rozhraní 1200 – 1150 př. n. l.

8.7.6 Nádoba 004100

Opět se jedná o dvojkónickou nádobu se zaobleným lomem. V tomto případě přiřazuji stupně K III-IV. Nelze totiž přesně rozlišit jednotlivé stupně. Přelom nenastal náhle, ale právě naopak docházelo k postupnému vývoji. Přibližně tedy mluvíme o 1200 – 1100 př. n. l. Dno nádoby je zúžené.

8.7.7 Nádoba 005000

Tomuto číslu je přiřazen koflík se žlábkovanou svislou a podélnou výzdobou. Hrdlo je nálevkovitě rozevřené. Nádoba je profilovaná, ostrého lomu. Přiřazuji tedy stupeň K IV. Časové rozpětí je 1150 – 1100 př. n. l. Dno nádoby je vystouplé a zúžené.

8.7.8 Nádoba 005100

Tuto nádobu nelze s přesností oddatovat. Z dostupného materiálu se nepodařilo cele zrestaurovat a dát dohromady celou nádobu. S jistotou lze pouze říci, že tělo nádoby je vyduuté s „barokními tvary“, dno je zúžené.

8.7.9 Nádoba 005200

V tomto případě lze definovat džbánec s uchy po obou stranách a s charakteristickým vydutým tělem. Podrobnější popis nelze uvést, jelikož zbytek nádoby se nedochoval. Přesto řadím stupeň K II, přibližně tedy 1250 – 1200 př. n. l.

8.7.10 Nádoba 005300

Zde končí stupeň HaA2 a počíná stupeň Ha B1. Nádoba je zřetelně „barokních tvarů“. Vnitřní stavba nádob je výrazně rozložena. Jednotlivé části tak viditelně kontrastují. Spodek nádoby je výrazně prohnutý. Lom je ostrý. V tomto případě se tedy jedná o stupeň K IV. Časové rozpětí je pak 1100 – 1025 př. n. l.

8.7.11 Nádoba 006300

Této nádobě chybí hrdlo. Nelze tedy určit stupeň ani blíže oddatovat. S jistotou je pouze možné říci, že mluvíme o keramice řadící se knovízské kultuře.

8.7.12 Nádoba 006700

Ani u této nádoby nelze říci nic bližšího, než že spadá knovízské kultuře. Na fotografii je patrné, že se dochovala pouze část nádoby.

9. Závěr

Jak jsem již zmínila v úvodu, cílem této práce bylo vytvořit ucelený souhrn poznání o knovízské kultuře. Postupně byla nastíněna problematika příbuznosti kultury milavečské a knovízské, odlišnost datování knovízské kultury mezi odborníky i určitá zajímavost ve stylu pohřbívání. Tato práce měla nastínit problematiku knovízské kultury a upozornit na odlišnosti v pojetí datování mezi odborníky. Jako konkrétní příklad nám posloužilo polykulturní naleziště Čakovice. V tomto případě se jednalo převážně o žárové pohřby. Nelze tedy na základě tohoto naleziště dojít k obecnějšímu názoru, jako příklad ale posloužil ukázkově. Podrobně popsáno bylo několik hrobů včetně samotných keramických nádob. Bylo potvrzeno, že nejčastějším pohřební nádobou je amfora nebo zásobnice. Ta bývala zřídka i překryta jinou nádobou. Uvnitř se většinou nacházely kremační pozůstatky. Pohřební jáma byla častěji kruhového půdorysu a nepřekročila průměr jednoho metru. Souhrn objeveného materiálu potvrdil přítomnost bronzových artefaktů i kamenné industrie. Nejčastějším nálezem byla keramika. Keramika mapující období knovízské kultury byla také následně oddatována. V tom je tedy především přínos této práce. Na základě teoretických poznatků se přešlo v praktickou ukázkou. Nalezené zrestaurované nádoby byly prozkoumány, vyfotografovány a zařazeny do jednotlivých stupňů KI-VI podle rozdělení J. Bouzka.

Přínos své práce vidím v tom, že v případě potřeby je nyní po ruce částečný souhrn poznatků o zkoumané době. Přehled o konkrétní archeologické situaci navíc může posloužit k dalšímu bádání o knovízském pohřebišti.

Resumé

This thesis deals with the burial of knovíz circuit. Culture knovíz belongs to a wider range of people urn fields. The time period belongs B D grade (about 1250 - 1200 BC) to Ha B2/Ha B3 (c. 925 - 800/750 BC). There are also several other special chronological systems. J. Bouzek had divided knovíz culture on the grade of KI - KVI while the division of J.Hrala has used the earlier stage middle and younger. It is likely that throughout the Urn Field there was a continuous development of a single population. Experts believe that it occurred simultaneously milavečská and knovíz culture. The knovíz cemeteries generally do not find many brass fittings. Interpretation regarding the structure of contemporary society is very difficult. For the oldest graves knovíz culture is characterized by poverty. The graves with bronze objects are rare. Or only occur later. If they are appearing then variously across the knovíz culture. Graves equipped with bronze objects were more likely to begin to appear later. Known as the graves findings which are significantly different from the others. Typical for them is unique and different graves arrangement and different rite. The funeral at this time is done by burn or skeletal. Burn funeral becomes more frequent for later periods. Knovíz company culture is characterized by diversity of burial practices. It is appropriate to mention also the question of cannibalism. This problem is not adequately explained until today and therefore it is necessary to wait for the findings of other discoveries and research. In some cases it is difficult to determine in what situations is still a funeral and which is not. Some relics are even "saved" in the pits while they also serve housing estates to collect waste. Therefore they are mixed with the damaged ceramics, ash and other organic waste. The problem of insufficient examination may be the fact that many graves could have been destroyed with intense agricultural activity. If a funeral have been done by burn most of urn graves can be found. This means that the remains were stored in a container. Specific examples of semi-cultural Čakovice just confirmed. In Prague Čakovice first screening was carried out archaeological research and then knowledge-based archaeological research Leading. The burial pit was circular and usually does not exceed an average of 1 meter. During the second survey was discovered 32 cremation graves of knovíz culture. According to the obtained materials we can say that the most common finding is ceramics. There are also bronze objects such as stone industry, and of course bones. Regarding the dating of specific vessels they are mostly assigned to the period KII-IV this also corresponds to the time span 1250 - 1100 BC.

The contribution of this work is theoretical knowledge in addition to the examination period with a practical demonstration of specific archaeological sites. The author also found ceramic vessels dating belonging knoviz culture and assigns individual grades.

Seznam použitých materiálů

Prameny

BUREŠ, M. – DRÁPELA, L. Nálezová zpráva ze zjišťovacího archeologického výzkumu prováděného při akci: Obytný soubor 5 bytových domů v Praze – Čakovicích. Praha, 2008.

Literatura

- BOUZEK, J. K milavečské keramice na Plzeňsku. In *Archeologické rozhledy* 14, 1962, s. 175-216.
- BOUZEK, J. Etážovité nádoby v Čechách. In *Archeologické rozhledy* 10, 1958, s. 345-348, 363-408.
- BOUZEK, J. Etážovité nádoby v jižních Čechách a v sousedních oblastech. In *Archeologické rozhledy* 10, 1958, s. 548-575.
- BOUZEK, J. Knovízské kostrové pohřby v kamenných skřínkách. In *Varia archaeologica 2, Praehistorica* 8, 1981, s. 123-126.
- BÖHM, J. *Základy hallstattské periody v Čechách*. Praha, 1937.
- BÖHM, J. *Kronika objeveného věku*. Praha, 1941, s. 217-218.
- ČERMÁK, K. *Výzkumy na Hrádku u Čáslavi*. S. 17-35.
- FRIDRICHOVÁ, M. In *Archeologické rozhledy* XVII, 1965, s. 703-708.
- FRIDRICHOVÁ, M. Závěrečná fáze štitarského stupně. In *Archeologické rozhledy* 21, 1969, s. 355-379.
- FRÖHLICH, J. Nová plochá žárová pohřebiště knovízské kultury v jižních Čechách. In *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 1, 1983, s. 55-68.
- GLOTT, J. Das früheisenzeitliche Haus von Langugest. In *Sudeta NF* II, 141-1942, s. 37-45.
- HRALA, J. Knovízská kultura ve středních Čechách. In *Archeologické studijní materiály* 11, 1973.
- HRUBÝ, P. – CHVOJKA, O. Výšinné lokality mladší a pozdní doby bronzové v jižních Čechách. In *Archeologické rozhledy* 54, 2002, s. 582-624.
- CHOCHOL, J. Antropologická problematika kostrových hrobů Knovízské kultury v Čechách. In *Památky archeologické* 62, 1971, s. 324-358, 360-361, 363.

- CHVOJKA, O. Současný stav poznání doby popelnicových polí v jižních Čechách. In *Archeologické rozhledy* 56, 2004, s. 59-87.
- JIRÁŇ, L. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/5: Doba bronzová*. Praha, 2008. ISBN 978-80-86124-78-0.
- KOUTECKÝ, D. – BOUZEK, J. In *Památky Archeologické* LVIII, 1967, s. 66.
- KNOR, A. In *Obzor prehistorický* XIII, 1946, s. 64.
- KNOR, A. In *Památky archeologické* XVI, 1954, s. 284.
- KOUTECKÝ, D. – BOUZEK, J. Štítarské pohřebiště ve Staňkovicích u Žatce. In *Památky archeologické* 58, s. 37-80.
- KUNA, M. (ed.) *Archeologie pravěkých Čech/1: Pravěký svět a jeho poznání*. Praha, 2007. ISBN 978-80-86124-75-9.
- KYTLICOVÁ, O. K sociální struktuře kultury popelnicových polí. In *Památky archeologické* 79, 1988, s. 342-389.
- KYTLICOVÁ, O. Die Bronzegefäße in Böhmen. In *Prähistorische Bronzefunde* II/12, 1991.
- LEMINGER, E. In *Památky Archeologické* XIII, 1885-86, s. 241-254.
- LUTOVSKÝ, M. *Pravěká Praha*. Praha, 2005. ISBN 80-7277-236-8.
- MICHÁLEK, J. Nové žárové pohřebiště v okolí Strakonice. In *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 8, 1993, s. 21-34.
- MOUCHA, V. – SMETÁNKA, Z. Revizní výzkum na Čáslavském Hrádku. In *Archeologické rozhledy* XVI, 1964, s. 646-654.
- MÜLLER-KARPE, H. *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit Nördlich und Südlich der Alpen*. Berlin, 1959.
- PODBORSKÝ, V. *Dějiny pravěku a rané doby dějinné*. Brno, 2006. ISBN 80-210-4153-6.
- PROKOP, K. In *Časopis společnosti přátel starožitností českých* XIX, 1911, s. 26.
- PRŮCHOVÁ, E. *Praha-Čakovice, Oderská: Antropologický posudek*. Plzeň, 2009.
- SMRŽ, Z. Knovízský mohylník v Levousích (Křesín, okr. Litoměřice). In *Archeologické rozhledy* 27, 1975, s. 611-628.
- SPURNÝ, V. In *Památky Archeologické*, 1939-46, s. 160.
- SPURNÝ, V. In *Zprávy památkové péče*, 1952, s. 160.
- STOCKÝ, A. In *Památky Archeologické* XXXIII, s. 339.
- ŠOLLE, M. Stará Kouřim ve světle archeologického výzkumu 1948-1955. In *Cibulkův sborník*, 1957, s. 196-208.
- ŠOLLE, M. *Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách*. Praha, 1966.

Fotografie

DRÁPELA, L. Praha-Čakovice, Oderská.

PRŮCHOVÁ, E. Praha-Čakovice, Oderská.

KORNELAKOVÁ, R. Praha 1- Nové Město, Zlatnická.

Přílohy

Obrazová dokumentace k archeologickému výzkumu Praha – Čakovice, Oderská. (Zdroj: dokumentaci poskytl Lukáš Drápela)

Příloha č. 1, náhled na plochu zjišťovacího archeologického výzkumu (13 000 m²)

Příloha č. 2, náhled na umístění sond zjišťovacího archeologického výzkumu

Příloha č. 3, hrob 000300

Příloha č. 4, hrob 000600

Příloha č. 5, A376.412, obj. 000600

Příloha č. 6, hrob 000900

Příloha č. 7, A376.443, obj. 000900

Příloha č. 8, A376.451, obj. 001100

Příloha č. 9, A376.451, obj. 001100

Příloha č. 10, A376.451, obj. 001100, hrdlo

Příloha č. 11, A376.451, obj. 001100

Příloha č. 12, hrob 003800

Příloha č. 13, A376.596, obj. 003800

Příloha č. 14, hrob 004000

Příloha č. 15, A376.638, obj. 004000

Příloha č. 16, A376.657, obj. 004100

Příloha č. 17, A376.733, obj. 005000, první pohled

Příloha č. 18, A376.733, obj. 005000, druhý pohled

Příloha č. 19, hrob 005100

Příloha č. 20, A376.746, obj. 005100

Příloha č. 21, hrob 005200

Příloha č. 22, A376.747, obj. 005200

Příloha č. 23, A376.751, obj. 005300

Příloha č. 24, hrob 005600

Příloha č. 25, hrob 006100

Příloha č. 26, hrob 006300

Příloha č. 27, A376.792, obj. 006300

Příloha č. 28, hrob 006500

Příloha č. 29, hrob 006600

Příloha č. 30, hrob 006700

Příloha č. 31, A376.819, obj. 006700

Příloha č. 3, hrob 000300

Příloha č. 4, hrob 000600

Příloha č. 5, A376.412, obj. 000600

Příloha č. 6, hrob 000900

Příloha č. 7, A376.443, obj. 000900

Příloha č. 8, A376.451, obj. 001100

Příloha č. 9, A376.451, obj. 001100

Příloha č. 10, A376.451, obj. 001100, hrdlo

Příloha č. 11, A376.451, obj. 001100

Příloha č. 12, hrob 003800

Příloha č. 13, A376.596, obj. 003800

Příloha č. 14, hrob 004000

Příloha č. 15, A376.638, obj. 004000

Příloha č. 16, A376.657, obj. 004100

Příloha č. 17, A376.733, obj. 005000, první pohled

Příloha č. 18, A376.733, obj. 005000, druhý pohled

Příloha č. 19, hrob 005100

Příloha č. 20, A376.746, obj. 005100

Příloha č. 21, hrob 005200

Příloha č. 22, A376.747, obj. 005200

Příloha č. 23, A376.751, obj. 005300

Příloha č. 24, hrob 005600

Příloha č. 25, hrob 006100

Příloha č. 26, hrob 006300

Příloha č. 27, A376.792, obj. 006300

Příloha č. 28, hrob 006500

Příloha č. 29, hrob 006600

Příloha č. 30, hrob 006700

Příloha č. 31, A376.819, obj. 006700